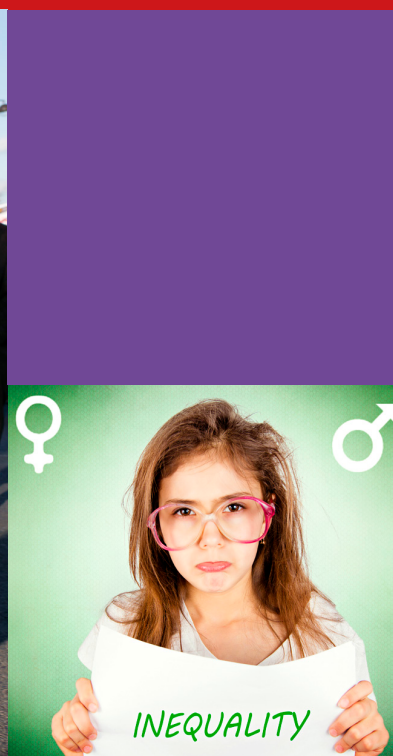


STJÓRNUN Á TÍMUM ÁGREININGS OG ÁTAKA

ÁÐ ÞRÓA LEIÐIR TIL ÁÐ TAKAST
Á VIÐ ÁGREINING OG ÁTÖK
OG FJALLA UM VIÐKVÆM ÁLITAMÁL Í SKÓLUM
HANDBÓK TIL ÍGRUNDAR FYRIR SKÓLASTJÓRNENDUR



HANDBÓK FYRIR SKÓLASTJÓRN-
ENDUR UM HVERNIG TEKIST ER Á
VIÐ ÁGREINING OG FJALLAÐ ER
UM VIÐKVÆM ÁLITAMÁL Í SKÓLUM.
ÞRÓUÐ MEÐ ÞÁTTTÖKU AUSTUR-
RÍKIS, KÝPUR, ÍRLANDS, SVART-
FJALLALANDS OG BRETLANDS
MEÐ STUÐNINGI FRÁ ALBANÍU,
FRAKKLANDI OG SVÍÐJÓÐ

Styrkt af Evrópska
efnahagssvæðinu og
Evrópuráðinu



COUNCIL OF EUROPE



Hrint í framkvæmd
af Evrópuráðinu

STJÓRNUN Á TÍMUM ÁGREININGS OG ÁTAKA

AÐ ÞRÓA LEIÐIR TIL AÐ
TAKAST Á VIÐ ÁTÖK OG FJALLA
UM VIÐKVÆM ÁLITAMÁL Í SKÓLUM

Handbók
til ígrundunar fyrir
skólastjórnendur

**STJÓRNUN Á TÍMUM
ÁGREININGS OG ÁTAKA**

ISBN 978-9979-0-2329-6

1. útgáfa 2018

Þýðing: Guðrún Ebba Ólafsdóttir
Ritstjórn: Bryndís Haraldsdóttir,
Jón Pál Haraldsson og Linda Heiðarsdóttir.
Hilmar Hilmarsson annaðist prófarkalestur.

*Skoðanir sem koma fram í textanum
eru á ábyrgð höfunda og endurspeгла
ekki endilega opinbera stefnu Evrópuráðsins.*

Öll réttindi áskilin. Ekki má þýða, afrita eða
dreifa hvorki rafrænt (geisladiskar, á netinu
o.s.frv.) né á prenti, þar á meðal ljósrít, hljóð-
upptökur eða hvers kyns varðveisla og
uppflettikerfum án skriflegs leyfis frá The
Directorate of Communication (F-67075
Strasbourg Cedex eða publishing @coe.int).

Hönnun á kápu: Documents
and Publications Production
Department (SPDP), Evrópuráðið.

Myndir á kápu: Shutterstock.
Uppsetning: Jouve, París

Council of Europe publishing,
F-67075 Strasbourg Cedex,
<http://book.coe.int>

Evrópuráðið,
janúar 2017

Þessi útgáfa byggir á handbók fyrir
kennara – *Tímar ágreinings og átaka:*
Umfjöllum skóla um viðkvæm álitamál
í lýðræðis- og mannréttindafræðslu
(Living with controversy: teaching
controversial issues through education
for democratic citizenship and human
rights) – til að undirbúa alla þætti
skólastarfsins á þessu sviði.

Efnisyfirlit

ÞAKKIR	5
FORMÁLI	7
INNGANGUR	9
1. SKÓLASTJÓRNUN	15
2. SKÓLABRAGUR	19
3. KENNSLA OG NÁM	23
4. NÁMSKRÁIN	25
5. RÖDD NEMENDA	29
6. LEIÐSÖGN OG STUÐNINGUR	33
7. ÞÁTTTAKA FORELDRA	37
8. ÁHÆTTUSTJÓRNUN	41
9. UNDIRBÚNINGUR OG ÞJÁLFUN STARFSFÓLKIS	45
VIÐAUKI I – GÁTLISTI UM MÖGULEGAR AÐGERÐIR	49
VIÐAUKI II – ÁTAKASTJÓRNUN: HUGMYNDIR FYRIR STJÓRNENDUR SKÓLA – YFIRLITSKAFLI	53
HEIMILDIR OG ÚRRÆÐI	61

ÞAKKIR

Handbókin er gefin út sem hluti af tilraunaverkefni Evrópusambandsins og Evrópuráðsins „Mannréttindi og lýðræði í verki“ sem hefur það að markmið að innleiða meginreglur Sáttmála Evrópuráðsins um lýðræðis- og mannréttindamenntun

https://www.stjornarradid.is/media/menntamalaraduneyti-media/media/mrn-pdf/the-charter---islensk-thyding_a-vef.pdf.

Höfundar

Ted Huddleston and David Kerr.

Samstarfsaðilar

Susanne Reitmair-Juárez, Democracy Centre, Vín, Austurríki

Sigríð Steininger, Federal Ministry for Education and Women's Affairs, Vín, Austurríki

Pavlina Hadjitheodoulou-Loizidou og Despo Kyprianou, Cyprus Pedagogical Institute, Mennta- og menningarmálaráðuneyti, Kýpur

Aidan Clifford og Mary Gannon, City of Dublin Vocational Education Committee Curriculum Development Unit, Írland

Bojka Djukanovic, UNESCO Chair for Democratic Citizenship and Human Rights, Háskóla Svartfjallalands, Svartfjallaland

David Kerr og Ted Huddleston, Citizenship Foundation, London, Bretland

Aðrir samstarfsaðilar

Tommy Eriksson, Swedish National Agency for Education, Svíþjóð

Astrit Dautaj, Institute for Development of Education, Albanía

Evrópuráðið

Yulia Pererva, Marc Hory

FORMÁLI

Á greiningur og viðkvæm álitamál eru mikilvæg viðfangsefni í lýðræðissamfélögum okkar. Þess vegna er mikilvægt að nemendur læri að takast á við slík málefni. Eins og Bernard Crick prófessor tekur fram í merkilegri skýrslu sinni frá 1998, *Nám í borgararéttindum og lýðræðiskennsla í skólum*, og varð til þess að kynning í borgararéttindum varð að lögbundinni námsgrein í Englandi 2002:

Að læra hvernig á að taka þátt í samræðum við fólk og að virða þau sem hafa önnur gildi en maður sjálfur er kjarni lýðræðispróunar og nauðsynlegt til að vernda og efla lýðræðið og mannréttindi. (Crick 1998)

Evrópuráðið hefur staðið sig frábærlega í að styðja við lýðræðis- og mannréttindakennslu og þvermenningarlegar samræður. Einnig við kennslu um mikilvægi lýðræðislegrar menningar. Það er því vel við hæfi að Evrópuráðið hefur í samvinnu við Evrópusambandsins og í gegnum aðgerðaáætlunina um tilraunaverkefni um lýðræði og mannréttindi frá 2015, ásamt samstarfsaðilum um alla Evrópu stuðlað að því að unnið verði nýtt efni fyrir skólana.

Þessi handbók er löngu tímabær. Það eru mörg málefni í samfélaginu og í hversdagslífinu sem ungt fólk hefur áhuga á að ræða. Engu að síður er því neitað um slík tækifæri í skólum vegna þess að málefni eru talin of áhættusöm til að fjallað sé um þau með nemendum og of erfitt að hafa stjórn á umræðunni. Þannig er unga fólkið skilið eftir reitt og ráðvillt þar sem enginn hjálpar því að átta sig á þessum málefnum eða leiðbeinir því í að skilja, ræða saman og læra.

Við gerum okkur grein fyrir því að það að bæta viðkvæmum álitamálum inn í námskrá vekur upp flóknar uppeldisfræðilegar spurningar. Til dæmis um hvernig taka beri tillit til nemenda af ólíkum bakgrunni og menningu, hvernig koma megum í veg fyrir átök innan bekkja og hvernig fjalla megum um umdeilt efni á sanngjarnan hátt og forðast gagnrýni eða hlutdrægni. Þetta vekur einnig spurningar um akademískt frelsi og hvaða hlutverki skoðanir og gildismat kennara gegna.

Okkur er einnig ljóst að fyrir skólastjórnendur vekur þetta spurningu um stefnu eins og t.d. um hvernig styðja megum hinn almenna kennara í að fjalla um viðkvæm álitamál og skapa megum tækifæri til samræðna innan skólasamfélagsins til dæmis með lýðræðislegri stjórnun. Einnig hvernig bæta megum skólabraginn þannig að hann verði meira styðjandi, hvernig hafa skuli eftirlit með gæðum gagna og hvernig svara skuli áhyggjufullum foreldrum og öðrum utan skólans.

Handbókin byggir á handbókinni fyrir kennara – *Tímar ágreinings og átaka: Umfjöllun skóla um viðkvæm álitamál í lýðræðis- og mannréttindafræðslu* – og gefur skólastjórum og forystumönnum í menntamálum hagnýtan stuðning um hvernig taka megum frumkvæði í að stjórna og bregðast við viðkvæmum álitamálum innan skóla sem utan.

Við og allir sem koma að gerð þessarar handbókar berum þá ósk í brjósti að Stjórnun á tímum ágreinings og átaka verði notuð samhlíða kennarahandbókinni *Tímar ágreinings og átaka* til að styrkja umfjöllun um viðkvæm álitamál í skólum um alla Evrópu. Það mun verða ungu fólki til hagsbóta en einnig gera lýðræðis- og mannréttindakennslu áhrifaríkari og vernda og styrkja lýðræðissamfélög okkar.

Ted Huddleston

David Kerr

Citizenship Foundation (UK)

Október 2016

INNGANGUR

Ávinningur af umfjöllun um viðkvæm álitamál í skólum er ótvíræður og margvíslegur. Samþætting viðkvæmra álitamála við lýðræðis- og mannréttindafræðslu stuðlar að árangursríkari kennslu á þessu sviði fyrir allt ungt fólk í nútímasamfélagi. (Skólastjóri í Svartfjallalandi)

Við þurfum að takast á við þau flóknu og erfiðu álitamál sem upp koma daglega í samskiptum við nemendur og á milli þeirra. Einnig að tryggja nemendum öruggt umhverfi, griðastað, þar sem hægt er að velta fyrir sér skoðunum og hugmyndum og þróa og ná utan um orðræðuna og gagnrýna hugsun. (Skólastjóri í Svíþjóð)

Erfitt er að forðast ágreining og átök enda eru þau hluti hins daglega lífs og þar af leiðandi einnig hluti af starfsemi skóla í Evrópu. Þrátt fyrir það fá fáir skólastjórnmendur í Evrópu nokkra formlega þjálfun í því hvernig taka má á viðkvæmum álitamálum í skólum. Fátítt er að minnst á þessi mál á undirbúningsnámskeiðum fyrir skólastjórnmendur framtíðarinnar og sjaldan eða aldrei er efnið tekið fyrir á endurmenntunarnámskeiðum.

Hlutverk handbókarinnar er að fylla upp í þessa eyðu. Henni er ætlað að auðvelda skólastjórnmendum og stjórnendateymum að ígrunda störf sín. Handbókin hjálpar þátttakendum á skólastjórnnendanámskeiðum að ígrunda hvernig tekið er á viðkvæmum álitamálum í þeirra skólum og í henni eru hagnýtar tillögur um hvernig hafa megí frumkvæði á kerfisbundnari hátt.

Meginboðskapur handbókarinnar er að ekki þurfi að óttast ágreining og átök heldur ætti að líta á þau sem eðlilegan hluta skólastarfs sem geti ef vel er á haldið á haft félagslegan og kennslufræðilegan ávinning í för með sér.

Hvernig skilgreinum við viðkvæm álitamál?

Með viðkvæmum álitamálum er átt við álitamál sem vekja sterkar tilfinningar og kljúfa samfélög.¹ Þau eru allt frá því að vera staðbundin yfir í hnattræn – bænaternum til losunar gróðurhúsalofttegunda. Þau eru ólík frá einum stað til annars. Hjónaband samkynhneigðra veldur til dæmis engum vandamálum í mörgum Evrópulöndum en er mikið hitamál annars staðar. Sum viðkvæm álitamál eru langvarandi og eiga sér langa sögu, eins og til dæmis óeirðirnar á Norður Írlandi, The Troubles, og málefni Kúrda í Tyrklandi. Hins vegar eru önnur sem hafa nýlega komið upp eins og neteineltili og hættan á radíkalísingum meðal ungs fólks.

Hvar birtast viðkvæm álitamál í skólum?

Viðkvæm álitamál geta birst í öllum þáttum skólastarfsins. Til hægðarauka má skipta þeim á þrjú víð svið.

- **Námskrá** – þegar viðkvæm álitamál koma upp í tengslum við námsefni, námskeið eða starf á vegum skólans (hvort heldur í einstökum fögum, þvert á fög eða utan námskrár eða sambland af þessu), til dæmis í náttúrufræði, þegar þróunarkenningin veldur átökum eða ágreiningi.
- **Menning** – þegar viðkvæm álitamál koma upp í sambandi við eitthvað í daglegu starfi skólans (reglum hans og regluverki, hvernig fólk umgengst hvert annað, hegðar sér, o.s.frv.), til dæmis hvort leyfilegt sé að bera hijab.
- **Samfélag** – þegar viðkvæm álitamál koma upp í sambandi við málefni eða viðburð í stærra samhengi (eins og í sambandi við foreldra, félög innan skólahverfisins eða innlenda og erlenda viðburði), til dæmis almennur ágreiningur um innflytjendastefnu stjórnvalda sem hefur áhrif á það hvernig nemendur koma fram við börn innflytjenda.

Þessi svið eru stundum kölluð á ensku „C-in þrjú“ í lýðræðis- og mannréttindakennslu (EDC): curriculum (námskrá), culture (menning) og community (samfélag). Þó að hvert svið sé sérstakt geta þau líka skarast. Sérstaklega þegar átök og ágreiningur sem eiga sér uppruna í samfélaginu hafa veruleg áhrif á skólastarfið.

1. Kerr and Huddleston (2015), bls. 8

Viðkvæm álitamál í námskránni

Algenzt er að viðkvæm álitamál komi upp í skólum í tengslum við námskrána. Sumar námsgreinar tengjast slíkum málum þó meira en aðrar eins og eftirfarandi tafla sýnir:

- ▶ **Mannkynssaga** – frásagnir úr fortíðinni sem vekja deilur.
- ▶ **Trúarbragðafræðsla** – siðferðileg vandamál og spurningar um tilgang og merkingu lífsins.
- ▶ **Lýðheilsufræði** – viðkvæm málefni af persónulegum toga.
- ▶ **Félagsfræði** – pólitískt efni og hugmyndafræði sem stangast á.
- ▶ **Bókmenntir** – siðferðileg og félagsleg vandamál og átök í skáldverkum.
- ▶ **Vísindi** – átök á milli ólíkra kenninga og nálgana.

Ágreiningur er ekki alltaf fyrirsjáanlegur og viðkvæm álitamál geta sprottið upp hvenær sem er í hvaða grein sem er, í öllum kennslustundum eða í öðru starfi skólans.

Hvers vegna eru ágreiningur og átök sífellt meira aðkallandi umfjöllunarefni í skólum í Evrópu?

Þó að alltaf hafi verið ágreiningur eða átök í skólum hafa áskoranir í tengslum við umfjöllun um viðkvæm álitamál í skólum af ýmsum ástæðum verið meira áberandi undanfarið. Ástæðan er m.a. sífellt meiri fjölbreytileiki í skólum, aukin tilfinning gagnvart spurningunni um sjálfsmynd, vöxtur samfélagsmiðla og stöðug rafræn samskipti.

Sífelld meiri fjölbreytileiki í skólum

Evrópskir skólar hafa aldrei verið eins fjölbreyttir og nú. Þá hefur fjölbreytnin aldrei áður verið á eins breiðum grunni – ekki eingöngu í menningu og trúarbrögðum heldur líka varðandi kynhneigð, þörf fyrir sérstakan stuðning, fötlun og hvernig einstaklingar og hópar skilgreina sig.

Aukin tilfinning gagnvart spurningunni um sjálfsmynd

Undanfarið hefur það sem er ólíkt innan samfélaga verið mjög áberandi vegna þess að fólk hefur auknar áhyggjur eftir alvarleg og áberandi ofbeldisverk og félagslega upplausn í nokkrum Evrópulöndum. Einnig vegna aukinnar meðvitundar um réttindi einstaklinga og áhyggjur af vaxandi bili milli þjóðfélagshópa. Allt þetta hefur leitt til nýrra og óvæntra átaka innan skólanna.

Vöxtur samfélagsmiðla og stöðug rafræn samskipti

Nemendur verða í auknum mæli berskjaldaðir fyrir átökum og ágreiningi á meðal hinna fullorðnu bæði heima og í skólanum vegna stöðugra rafrænna samskipta í gegnum t.d. farsíma og fartölvur og eru með stöðugan aðgang að alheimsnetinu. Skólinn má ekki líta fram hjá þessu.

Hvernig er best að nálgast umfjöllun um ágreining og átök?

Sennilega er besta nálgunin þegar fjalla skal um ágreining og átök að hörfa ekki undan heldur fremur að taka því sem eðlilegum hluta skólastarfsins sem leysa megi með umræðum og rökræðum. Það er lýðræðislega leiðin. Sú nálgun gerir umræður og rökræður að sjálfsögðum hluta skólastarfsins – ekki í formi sérstaks verkefnis heldur sem sjálfgefna leið til að leysa deilur og ágreining innan skólasamfélagsins í heild sinni.

Umræður um viðkvæm álitamál gegna tvenns konar hlutverki, hvort heldur þær eiga sér stað innan kennslustofunnar, í skólaráðum, nemendabpingum, hringborðsumræðum eða málfundarfélögum. Annars vegar gefa umræður nemendum tækifæri til að fjalla um og rökræða eigin skoðanir á málefnum. Hins vegar eru þær ákveðin aðferð til að læra – ekki eingöngu fræðilegt nám heldur líka að læra hvernig takast á við ágreining og átök og það sem er ólíkt í skólanum og í lífinu almennt. Þær eru tæki og tilgangur með lýðræðisnámi. Aðstoða þarf nemendur til að átta sig á þessu tvíþætta hlutverki umræðunnar.

Hver er ávinningurinn af því að taka þannig á ágreiningi og átökum?

Sumir óttast að illa geti farið ef ræða á um átök og ágreining á opinskáan hátt við nemendur. Þá gæti virst auðveldari og öruggari leið að reyna að forðast eða draga úr því sem er ólíkt. Það er hins vegar leið sem verður sífellt erfiðari velja og færa rök fyrir. Ungt fólk um alla Evrópu er meðvitaðra um það sem gerist í heiminum en nokkru sinni fyrr. Ungu fólkið er opinskárri um rétt sinn til að hafa áhrif á framtíð sína. Og þar sem aðgangur að samfélagsmiðlum er auðveldur nánast alls staðar í heiminum er það ekki lengur fýsilegur kostur fyrir skólana að reyna að banna ágreining eða átök eða láta sem þau eigi ekki sér stað eða gerist utan skólans en ekki innan hans.

Aðalrökin eru þó ekki að ekki sé lengur hægt að víkjast undan því að fjalla um ágreining og átök heldur að þó að það væri mögulegt þá sé það óæskilegt. Með því að gera það værum við að hunsa hina mörgu kosti þess, bæði félagslega og menntunarlega, að taka umræðuna um ágreining og átök á opinskáan hátt og að taka það alvarlega hvenær sem slíkt kemur upp í skólastarfinu. Þessir kostir eru m.a.: bætt menntun; sanngjarnari, öruggari og heiðarlegri skóli sem mætir nemendum af virðingu; og réttlátara, heildstæðara og lýðræðislegra samfélag.

Bætt menntun

Umfjöllun um ágreining og átök er þegar hluti af nokkrum námsgreinum. Til dæmis mannkynssögu – vegna þess að ef í henni væri ekki sagt frá átökum teldist það hreinn og beinn áróður. Að hvetja nemendur til að kanna og ræða ágreining og átök sem koma upp í námsgreinum eða það sem skilgreinir ólíkar greinar hjálpar þeim að víkka og dýpka þekkingu þeirra á viðfangsefninu. Það hjálpar nemendum einnig að ná hæfni í að ástunda mikilvæga þverfaglega og gagnrýna hugsun eins og að koma auga á hlutdrægni, að meta vísbendingar og rök; að leita að fleiri túlkunum og skoðunum; að nota vefmiðla og aðra fjölmiðla skynsamlega. Að lokum þá gerir umfjöllun um viðkvæm álitamál námið raunverulegt og setur það í samhengi. Umfjöllunin getur gætt leiðinleg viðfangsefni og umfjöllunarefni lífi og hvatt nemendur til að nýta það sem þeir læra í skólanum utan hans.

Sanngjarnari, öruggari og heiðarlegri skóli sem mætir nemendum af virðingu

Að hvetja nemendur til að ræða um átök og ágreining þegar þau koma upp innan skólans getur dregið úr spennu sem oft myndast í kringum slík málafni og komið í veg fyrir að þau verði enn alvarlegri. Umræður geta einnig átt þátt í að leysa og draga úr ríkjandi vandamálum innan skólans til dæmis: einelti, fordómum í garð samkynhneigðra, mismunum, og hatursorðræðu. Þær hvetja nemendur til að hlusta á og bera virðingu fyrir hver fyrir öðrum þannig að þeir meti mikilvægi umræðu í stað árása, sem leið til að leysa það sem gerir þau ólík hvert öðru eða öðrum í skólanum.

Réttlátara, heildstæðara og lýðræðislegra samfélag

Að taka þátt í umræðum um viðkvæm álitamál getur veitt nemendum þá borgaravitund, gildismat og hæfni sem styrkir þá til að verða upplýstir, virkir og ábyrgir borgarar. Þetta er stundum nefnt „hæfni til lýðræðislegra viðhorfa“ (competences for democratic culture).² Þeir læra að verja lýðræðisleg réttindi sín og annarra, gera sér grein fyrir skyldum sínum, að takast á við mismunum og leggja þannig grunn að sanngjarnara og jafnara samfélagi með þátttöku sem flestra.

Hvaða áhrif hefur þessi nálgun á skólastjórnun?

Nálgun evrópskra skóla á umfjöllun um ágreining og átök hefur aðallega snúist um viðbrögð við einstökum tilvikum. Ágreiningur eða átök eru oftast metin hverju sinni þegar þau koma upp. Í skólastarfi eru oft ekki nægileg tengsl á milli viðkvæmra álitamála eins og þau birtast í hinum ýmsu námsgreinum. Þá eru viðkvæm álitamál sem upp koma í skólastarfinu ekki alltaf sett í samhengi við atburði sem gerast utan skólans. Þó að umræður og rökraðir séu talin mikilvægir liðir í akademísku námi eru þær yfirleitt ekki notaðar sem aðferð til að leysa vandamál. Þá er sjaldan reynt að tengja umræðuna í skólastofunni við aðra umræðu innan skólans eins og t.d. í nemendaráði og nemendapíngum.

Þó að þess konar nálgun hafi hugsanlega getað gengið á árum áður er ástandið í Evrópu þannig að stjórnun á því hvernig fjallað er um ágreining og átök í skólum má ekki vera háð tilviljunum. Krafa er um frumkvæði að slíkri nálgun. Útfærslan mun þó verða ólík á milli skóla og landa.

2. www.coe.int/t/dg4/education/Source/competences/CDC_en.pdf.

Óháð því hvar umfjöllunin fer fram verður að þróa ýmiss konar stjórnunaraðferðir. Þar á meðal má nefna: að skapa styðjandi skólabrag; að tengja námskrá, menningu og samfélag; að virkja allt starfsfólk – kennara og annað starfsfólk; að stjórna áhættu; að skýra stjórnunarábyrgð.

Að skapa styðjandi skólabrag

Það sem einkennir skólabrag sem hvetur til umfjöllunar um viðkvæm álitamál er að fjölbreytni er tekið fagnandi og sérhverjum einstaklingi – starfsmanni, nemanda eða foreldri – finnst hann geti óttalaust látið skoðun sína í ljós. Þar er félagslegt og menntunarlegt gildi slíkrar umræðu viðurkennt. Til þess að skapa slíkan skólabrag þarf að efla tilfinningu fyrir því að tilheyra, enn fremur að efla ábyrgð meðal allra í skólasamfélaginu með því að forðast hvers konar aðgreiningu, efla lýðræði, aðlögun nemenda, velferð og setja viðeigandi reglur. Það felur einnig í sér að koma auga á og leitast við að draga úr eða vinna gegn því sem hamlar þessu, t.d. jaðarsetningu einstaklinga eða minnihlutahópa.

Að tengja námskrá, menningu og samfélag

Að takast á við viðkvæm álitamál snýst ekki eingöngu um að fjallað sé um erfið hitamál í námskránni – heldur á þetta við um öll svið skólastarfsins. Einnig að viðurkenna að ágreiningur og álitamál varða ólík svið skólastarfsins – námskrána, skólabraginn og tengsl skólans við samfélagið utan hans (curriculum, culture, community – c-in þrjú í lýðræðis- og mannréttindafræðslu). Þetta þarf ef til vill að hafa í huga þegar ákveðið er hvernig fjalla skuli um tiltekin málefni.

Að virkja allt starfsfólk – kennara og annað starfsfólk

Það gefur auga leið að ef ágreiningur og átök geta snert öll svið skólastarfsins á það sama við um alla í starfsmannahópnum, kennara og annað starfsfólk. Þess vegna varðar það allt starfsfólk hvernig fjallað er um viðkvæm álitamál og allir geta gegnt ákveðnu hlutverki í því sambandi. Það eykur fjölbreytni í skólastarfinu og hefur jákvæða áhrif andrúmsloftið.

Að stjórna áhættu

Að taka frumkvæði felur einnig í sér að sjá fyrir það sem gæti farið úrskeiðis og vera tilbúinn með leiðir til úrbóta. Þar með talið að leggja mat á áhættu. Kerfisbundin nálgun á hvernig tekið er á ágreiningi og átökum eykur líkur á því að í skólanum sé til ákveðið ferli þannig að unnt sé að bregðast skjótt við komi upp vandamál. Til dæmis ef átök fyrir utan skólann hafa áhrif á hegðun nemenda og andrúmsloftið í skólanum, kvartanir berast frá áhyggjufullum foreldrum eða fjandsamleg umfjöllun á sér stað í fjölmiðlum.

Að skýra stjórnunarábyrgð

Meðhöndlun viðkvæmra álitamála ætti að vera skilgreint sem sérstakt viðfangsefni við stjórnun hvers skóla. Fastsetja ætti lágmarkstíma og úrræði fyrir þetta viðfangsefni og í öllu falli að fela tilteknum aðila að hafa yfirumsjón með því. Einnig ætti að setja það inn í formlega stefnu skólans, þó ekki endilega skráða. Sem sérstakt viðfangsefni innan skólastjórnar ætti það að vera meðal annarra viðfangsefna í stefnu skólans, ásamt sjálfsmats- og umbótaáætlun hans.

Hvert er hlutverk skólaforystunnar?

Hlutverk forystu skólans er að þróa sameiginlega sýn um það hvaða markmiðum sé ætlað ná og að tiltaka hvað þurfi að gera til að þeim. Í sambandi við viðkvæm álitamál gæti verið gott að byrja á því að setja saman yfirlýsingu um framtíðarsýn.

Í slíkri yfirlýsingu um framtíðarsýn birtist samantekt á þeim grundvallarsjónarmiðum sem liggja að baki stefnumótuninni. Gott er að ígrunda hvað eigi heima í slíkri yfirlýsingu og hvað ekki, jafnvel þó að sumt af því verði aldrei sett fram skriflega. Hér fylgja nokkrar hugmyndir sem gætu lýst ferlinu:

Yfirlýsing um framtíðarsýn – tillögur um meginreglur

- ▶ Ekki ætti að líta á ágreining og átök sem sérstakt vandamál heldur eðlilegan hlut í lýðræðislegu samfélagi.
- ▶ Ekki ætti að forðast viðkvæm álitamál heldur ræða þau opinskátt hvenær sem færi gefst.
- ▶ Umræður um viðkvæm álitamál eru mikilvægur hluti af lýðræðiskennslu.
- ▶ Viðkvæm álitamál geta komið upp hvar og hvenær sem er innan skólasterfsins.
- ▶ Umfjöllun um viðkvæm álitamál varða allt starfsfólk skólans, ekki einungis lítinn hluta þess.

Til að þróa stefnu á þessu sviði er nauðsynlegt að hafa skýra sýn á hlutverk ágreinings og viðkvæmra álitamála í skólasterfinu. Það skapar styrkan grunn undir hvaða leiðir eru farna. Sérstaklega getur þetta hjálpað skólasterfnendum að átta sig á hvaða málefni þarf að ræða.

Til að setja saman stefnu um viðkvæm álitamál nefnum við níu lykilatriði sem gæti þurft að taka fyrir. Hvert og eitt þeirra getur haft áhrif á það hvernig tekið er á ágreiningi í skólum. Mikilvægi þeirra er líklega ólíkt eftir skólum bæði hvað varðar stöðu þeirra og hvaða augum skólaforystan lítur viðkvæm álitamál.

Ef kennarahópin skortir til dæmis sjálfstraust til að fjalla um viðkvæm álitamál með nemendum gæti verið mikilvægt að skoða kennslu og nám. Ef nemendur sjá ekki tilganginn með umræðunni þarf hugsanlega að taka fyrir hvernig rödd nemenda fær að heyrast innan skólans. Og ef fordómar og skortur á umburðarlyndi skemma umræðuna þá þyrfti kannski að huga að skólabragnum.

Einn þáttur mun þó alltaf skipta miklu máli en það er undirbúningur og þjálfun starfsfólksins. Þetta er ekki bara enn eitt atriði sem þarf að taka fyrir heldur oftast en ekki það sem allt annað veltur á.

Kerfisbundin nálgun á það hvernig tekið er á ágreiningi og átökum: níu lykilatriði

- ▶ Skólasterfnun.
- ▶ Skólabragur.
- ▶ Kennsla og nám.
- ▶ Námskrá.
- ▶ Rödd nemenda.
- ▶ Leiðsögn og stuðningur.
- ▶ Þátttaka foreldra.
- ▶ Áhættustjórnun.
- ▶ Undirbúningur og þjálfun starfsfólks.

Hvernig getur handbókin *Stjórnun á tímum ágreinings og átaka* stutt við stefnumótun?

Handbókin *Stjórnun á tímum ágreinings og átaka* auðveldar þróun stefnu með því að nefna og útskýra margar leiðir við stefnumótun í tengslum við umfjöllun um viðkvæm álitamál fyrir skólasterjóra og aðrir stjórnendur. Handbókin nýtist sem hjálpargagn við ígrundum og þróun hugmynda. Hún er líka eins konar gátlisti yfir málefni sem hafa þarf í huga við breytingastjórnun og til að koma á jákvæðu andrúmslofti í skólanum í sambandi við umfjöllun um ágreining og viðkvæm álitamál.

Notkun handbókarinnar

Fyrir hverja er handbókin?

Handbókin er ætluð skólasterjörum og öðrum stjórnendum í evrópskum skólum.

Til hvers er hún?

Hún nýtist til ígrundunar, er hönnuð til að hjálpa skólastjórnendum að hugsa um það hvernig skólar taka á ágreiningi og viðkvæmum álitmálum. Enn fremur hvernig og hvað má þróa áfram.

Hvernig er hún uppbyggð?

Handbókin skiptist í 9 kafla. Hver þeirra fjallar um ólík svið skólastarfsins sem geta haft áhrif á það hvernig umræðum um ágreining og viðkvæm álitamál er stjórnað.

Í köflunum er hverju sviði lýst og hlutverk þess í tengslum við það hvernig tekið er á ágreiningi útskýrt. Komið er með dæmisögur úr evrópskum skólum og bent á hagnýtar leiðir sem nota má í skólanum.

Í hverjum kafla eru líka nokkrar spurningar sem nota má til að ígrunda eigin hugmyndir og stöðu innan skóla.

Hvernig er hægt að nota handbókina?

Handbókina má nota á ýmsan hátt, til dæmis til að:

- ▶ kynnst helstu málefnum og hugmyndum á þessu sviði.
- ▶ leggja mat á núverandi ástand skóla.
- ▶ skipuleggja frekari þróun.
- ▶ leiðbeina við faglegan undirbúning.

Lestur inngangsins og kaflans um skólastjórnun ætti að nægja til að kynna grundvallar málefni. Til að skoða málefni frekar er bent á að lesa hina kaflana og ígrunda spurningarnar jafnóðum.

Ef stjórnendateymi notar handbókina í formlegu sjálfsmats- og umbótaferli gæti verið betra að hver og einn svaraði spurningunum fyrst og nota síðan svörin sem grunn að umræðunni.

Í Viðauka I er að finna stuttan gátlista yfir hagnýt verkefni sem skólastjórar og stjórnunarteymi gætu notað til að þróa aðferðir til að takast á við ágreining og fjalla um viðkvæm álitamál með nemendum. Þessi verkefni koma frá níunda kaflanum um tækin og draga saman málefni og spurningar sem þar vakna. Þau eru einnig hugsuð sem frekari leið við ígrundun og hjálp við áætlanagerð.

Til að öðlast betri skilning á fræðilegum bakgrunni þessara tækja gæti einnig verið gott að lesa yfirlitskaflann í Viðauka II. Yfirlitskaflann má einnig nota sem byrjunarhvata í æfingum sem efla vitund.

Hvernig var handbókin unnin?

Handbókin var unnin í tengslum við *Aðgerðaáætlun um tilraunaverkefni um lýðræði og mannréttindi* ásamt Evrópuráðinu og Evrópusambandinu. Hún var skrifuð og tilraunakeyrð af fulltrúum þeirra Evrópuþjóða sem aðild eiga að verkefninu.

Handbókin byggir á handbók fyrir kennara *Tímar ágreinings og átaka* sem var unnin á fyrstu skrefum verkefnisins.³ Hún sækir innblástur og markmið til *Sáttmála Evrópuráðsins um lýðræðis- og mannréttindamenntun*.⁴ Enn fremur til *Yfirlýsingar um eflingu borgaravitundar og sammannlegra gilda um frelsi, umburðarlyndi og bann við mismuninum í gegnum menntun (Parísaryfirlýsingin)*.⁵ Handbókin endurspeglar kjarna gilda Evrópuráðsins – lýðræði, mannréttindi og réttarríki – og nýlega útgefið efni um hæfniviðmið fyrir lýðræðisleg viðhorf.⁶

3. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806948b6>

4. www.coe.int/en/web/edc/charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education.

5. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806ac875>.

6. www.coe.int/t/dg4/education/Source/competences/CDC_en.pdf.

1. kafli

Skólastjórnun

Páttaka og skuldbinding skólastjórnenda og skólayfirvalda hefur mest um það að segja hvernig tekið er á viðkvæmum álitamálum í skólum, hvort þau eru einstaka sinnum til umfjöllunar í tilteknum námsgreinum eða tekið er á þeim í stærra samhengi veltur að mestu leyti á skólastjórum og stjórnunarteymum.

Í þessum kafla er ígrundað hvert hlutverk skólastjórnenda er við mótun aðferða til að vinna með viðkvæm álitamál með markvissum hætti.

Hvernig er best að hefja mótun aðferða?

Fyrsta skrefið í mótun áætlunar er að efla vitund innan skólasamfélagsins um hvað viðkvæm álitamál eru, hvar þau geta birst, hvers vegna þau eru mikilvæg og hvernig hægt er að vinna með þau. Þetta er best gert með hvetjandi samræðum, ekki með því að segja fólki hvað þurfi að gera heldur með því að gefa öllum í skólasamfélaginu tækifæri til að ræða opinskátt um hvaðeina í námskránni sem veldur þeim áhyggjum.

Ágætt er að byrja á að vekja athygli kennara á viðfangsefninu, annað hvort á kennarafundum, stigsfundum eða fagfundum. Hvetja má kennara til að benda á þau málefni sem þeir hafa mestar áhyggjur af og segja frá hvernig þeir taka á þeim í starfi. Þegar þetta er komið fram má spyrja hóp kennara hvort þeir séu tilbúnir til að prófa nýjar leiðir, til dæmis að reyna nýjar kennsluáðferðir, vinna með kennurum sem kenna aðrar námsgreinar eða skipuleggja verkefni þvert á námsgreinar og aldursþóp.

Þegar þetta er farið af stað er hægt að taka málið upp með öðrum í skólasamfélaginu, eins og nemendum og foreldrum. Hvetja þá til að benda á málefni sem þeir telja umdeild og deila reynslu sinni af því hvernig unnið er með þau í skólanum. Það sem þar kemur fram má síðan halda áfram með í þróunarvinnunni.

Þessi aðferð, sama hve óformleg hún er, tekur tíma og gera þarf ráð fyrir honum – sérstaklega ef starfsfólkið þarf undirbúning og fræðslu. Vel fer á að ferillinn sé hluti af formlegri umbótaáætlun skólans.

”Hvenær myndi henta best að byrja að efla vitund meðal starfsfólks á viðkvæmum álitamálum og hvers vegna?

Hvað þarf að liggja fyrir áður en hafist er handa?

Áður en hafist er handa er mikilvægt að hafa skýran skilning á því hvaða viðkvæmu álitamál er þegar unnið með í skólanum.

Fyrst af öllu þarf því að meta hæfni og viðhorf kennara skólans til dæmis hvernig þeir treysta sér til að takast á við skoðanaágreining. Það sem gerist innan bekkjar er nátengt því sem gerist í öllum skólanum og varðar allt skólasamfélagið bæði á jákvæðan og neikvæðan hátt.

Sem dæmi má nefna að samræður í bekk geta orðið mjög heitar og skapað deilur í skólasamfélaginu og jafnvel utan þess. Góð tengsl við ýmsa hópa fyrir utan skóla auðvelda bekkjarumræður um umdeild málefni. Þegar staðan í skólanum í tengslum við viðkvæm álitamál er metin þarf að hafa fjölmarga þætti í huga, bæði innan skóla og utan.

Hvað er gott að vita í sambandi við kennara skólans?

Það sem þarf fyrst og fremst að gera sér grein fyrir í sambandi við kennara skólans má taka saman í þrjú atriði: viðhorf þeirra til þess að fjalla um viðkvæm álitamál með nemendum, reynslu þeirra af slíku starfi og hvaða kennsluaðferðir þeir nota. Hægt er fara óformlegar leiðir til að fá svör við því með ýmsum æfingum til að efla meðvitund eða ef menn kjósa með því að fá svör með formlegu samtali. Það er til dæmis mjög mikilvægt að átta sig á hvort einhver er með fordóma gagnvart einhverjum málefnum og hvort einhverjir deila þeim með nemendum.

Hæfni kennara og viðhorf: dæmi um spurningar til að meta stöðuna.

- ▶ Hve vel þekkjja kennararnir hugtakið *viðkvæm álitamál* og skilgreiningu á því?
- ▶ Hvaða málefni telja kennararnir nú þegar til viðkvæmra álitamála?
- ▶ Hve vel skilja kennararnir kennslufræðileg rök til að fjalla um viðkvæm álitamál í skólum?
- ▶ Hversu vel treysta kennararnir sér til að takast á við viðkvæm álitamál með nemendum?
- ▶ Hvernig sjá kennararnir hlutverk sitt gagnvart viðhorfum sem ágreiningur er um?
- ▶ Hvaða aðferðir nota kennararnir?
- ▶ Hversu samstíga eru þeir?
- ▶ Hvaða dæmum um árangursríkar aðferðir geta kennararnir sagt frá?
- ▶ Hvaða dæmum um samvinnu og samstarfsverkefni geta kennararnir sagt frá?
- ▶ Hvaða undirbúning eða fræðslu um viðkvæm álitamál hafa kennararnir þegar fengið?

”Hvernig er best að meta núverandi hæfni kennara í skólanum til að fjalla um viðkvæm álitamál? Hvaða svið þarfnast endurskoðunar og frekari undirbúnings?

Hvaða aðra þætti skólastarfsins þarf einnig að hafa í huga?

Það getur verið erfiðleikum bundið að nefna alla þá þætti skólastarfsins sem hafa áhrif á það hvernig skólinn vinnur með viðkvæm álitamál. Í fyrsta lagi þá eru þeir mismunandi eftir skólum og í öðru lagi getur verið erfitt að tilgreina þá.

Til að ná fram skýrari og betri skilningi er ágætt að leita til alls starfsfólks skóla, auk nemenda og foreldra, og enn fremur að fara yfir opinbera stefnumörkun í skólamálum.

Víðara samhengi skólastarfsins dæmi um spurningar til að meta stöðuna.

- ▶ Er skólinn nú þegar með samþykktu áætlun um viðkvæm álitamál, formlega eða óformlega?
- ▶ Er minnst á viðkvæm álitamál í öðrum áætlunum skólans?
- ▶ Birtast viðkvæm álitamál í skjölum skólans t.d. í stefnu skólans, skólareglum, einkunnarorðum eða á heimasíðunni?
- ▶ Hversu vel styðja reglur og skólabragurinn við það hvernig tekið er á viðkvæmum álitamálum?
- ▶ Hvernig birtist rödd nemenda í stjórnun og ákvarðanatökum skólans?
- ▶ Finnst nemendum þeir geti opinskátt tjáð skoðanir og tekist á við skoðanaágreining?
- ▶ Hvernig eru samskiptin milli ólíkra hópa innan skólans og í skólahverfinu?
- ▶ Hvaða málefni hafa nýlega verið umdeild, innan skólasamfélagsins, líka í hverfinu, sveitarfélaginu, landinu, Evrópu eða í heiminum?
- ▶ Hefur nýleg umfjöllun um viðkvæmt efni í námskránni valdið áhyggjum vegna velferðar nemenda, kennara eða foreldra?
- ▶ Hafa foreldrar einhverjar áhyggjur á þessu sviði og ef svo er hverjar?
- ▶ Hafa samtök í samfélaginu einhverjar áhyggjur á þessu sviði og ef svo er hverjar?
- ▶ Hefur skólinn einhvern tímann fengið neikvæð viðbrögð vegna þess hvernig tekið var á viðkvæmum álitamálum?

” Hvað skiptir mestu máli þegar fjallað er um viðkvæm mál í skólanum?

Hvaða eiginleikar og hæfni til stjórnunar eru mest aðkallandi til að hafa áhrif til breytingar á þessu sviði?

Viðkvæm álitamál varða oft innri sannfæringu og gildismat fólks. Ef einhver dregur sannfæringu þess og gildismat í efa getur það virkað eins og árás á sjálfsmynd einstaklingsins eða þá hópa sem hann tilheyrir. Enginn í skólanum er undanþeginn þessum tilfinningum og þess vegna þarf sérstaka stjórnunareiginleika og hæfni til að stýra breytingum á þessu sviði.

Dæmi um hæfni og eiginleika stjórnenda

- ▶ Vilji til að ígrunda eigin hugmyndir og hlutdrægni – áhrif þessara atriða á breytingastjórnun í fjölbreyttu umhverfi.
- ▶ Næmi fyrir fjölbreytileika – skilningur og virðing fyrir gildum og sannfæringu annarra.
- ▶ Dreifð stjórnun – að hlusta með athygli á ólík sjónarmið og að byggja upp og efla teymisstarf.
- ▶ Hæfileiki til að mæta mótspyrnu án þess að beita hótunum – að undirbúa fólk fyrir breytingar en vera jafnframt meðvitaður um sögu þess og menningu.
- ▶ Stjórna með fordæmum – beita sérstakri orðræðu, vera næmur á fjölbreytileika en standa samt með eigin sannfæringu.
- ▶ Þekking á samsetningu skólasamfélagsins – hvaða gildismat og skoðanir eru ríkjandi, hvað er það sem greinir ólíka hagsmunahópa að og hverjir hafa uppi gagnrýni.

” Hverjir eru styrkleikar og veikleikar stjórnenda með tilliti til hæfni til að stýra umfjöllun um viðkvæm álitamál á árangursríkan hátt?

Dæmisaga: New-Bridge skóli í Norður-Írland

New-Bridge er blandaður skóli fyrir 11 til 18 ára nemendur á Norður-Írlandi. Nemendurnir koma úr fjölskyldum sem eru rótgrónir kaþólikkar, mótmælendatrúar og frá minnihluta þjóðernishópum. Atvik sem átti sér stað innan skólans krafðist þess að skólinn þróaði kerfisbundnar aðferðir við að taka á viðkvæmum álitamálum.

Þegar sagan *The Bog Child* var lesin í enskútímum vakti það grunsemdir meðal nokkurra foreldra og stjórnmalamanna sem drógu í efa að hún hentaði sem námsefni. Sögusvið bókarinnar er óeirðirnar á Írlandi, *The Troubles*, og hungurverkföllin í Norður-Írlandi á níunda tug tuttugustu aldar. Viðbúið var að ágreiningur yrði á milli nemenda um bókina sem gæti leitt til spennu í bekkjum og í öllum skólanum ef litið yrði fram hjá þessu.

Skólastjórinn leit á umfjöllun um viðkvæm álitamál sem mikilvæga leið til að efla virðingu fyrir fjölbreytileika og vinna gegn aðgreiningu í skólanum. Gefa þyrfti nemendum tækifæri til að ræða um viðkvæm álitamál í öruggu umhverfi þannig að þeir gætu betur gert sér grein fyrir eigin skoðunum og annarra. Það myndi einnig efla hæfni þeirra í samskiptum og að bera virðingu fyrir því þegar fólk er ósammála.

Skólastjórinn og stjórnendateymið ákváðu að viðkvæm álitamál yrðu sett inn í mats- og umbótaáætlun skólans og féllu undir markmið skólans um að efla fjölbreytileika og vinna gegn aðgreiningu.

Fyrsta skrefið var að safna upplýsingum og funda með deildarstjórum í ensku, sögu, lífsleikni og trúarbragðasögu. Síðan var rætt við aðra kennara og nemendur til að fá álit þeirra á umfjöllun um viðkvæm álitamál. Á sama tíma hófst allsherjar endurskoðun á öllum námsgreinum skólans, meginstefnu, markmiðum og gildismati til að kanna hvernig þessir þættir tengdust umfjöllun um viðkvæm álitamál. Sjálfsmat skólans leiddi í ljós að víða var gott starf unnið og mörg tækifæri þvert á námsgreinar til að fjalla um viðkvæm álitamál. Hins vegar leiddi sjálfsmatið í ljós að skortur var á sameiginlegum skilningi á því hvað gerir málefni umdeilt og að ekki var nægilegt samræmi í kennslu- og námsaðferðum auk þess sem enga skýra tilvísun í viðkvæm álitamál var að finna í skólanámskránni. Sjálfsmatið leiddi einnig í ljós að mörgum kennurum fannst óþægilegt að fjalla um viðkvæm álitamál eða skorti til þess sjálfstraust og/eða hæfni.

Í ljósi endurskoðunarinnar skilgreindu skólastjórinn og stjórnendateymið þrjú megin svið sem vinna þurfti að:

- ▶ Skýr sýn á kennsluaðferðir, hlutverk og ábyrgð kennara.
- ▶ Samræmdar aðferðir þvert á námsgreinar.
- ▶ Endurmenntun.

Með því að byggja á fyrirbyggjandi starfi bentu skólastjóri og teymið á leiðir til að takast á við þessu þrjú svið:

- ▶ Fara yfir og endurskoða skólanámskrána með tilliti til viðkvæmra álitamála, til dæmis varðandi umsjón með nemendum.
- ▶ Vinna í samstarfi við deildarstjóra og kennara að því að móta leiðir fyrir skólann í heild til að takast á við viðkvæm álitamál, til dæmis að skapa opinn og styðjandi bekkjaranda.
- ▶ Þróa leiðbeiningar skólans um hvernig fjallað er um viðkvæm álitamál fyrir kennara, nemendur, foreldra og skólanefndir.
- ▶ Búa til efni fyrir kennara með dæmum um hvernig megi svara eða taka á tilteknum málefnum.
- ▶ Koma á samstarfi þvert á námsgreinar, til dæmis tengja sögu, ensku, upplýsingaverið og listgreinar í verkefni um óeirðirnar á Írlandi *The Troubles*.
- ▶ Skipuleggja fræðslu, til dæmis með námskeiðum eða taka sérstaklega fyrir á stigsfundum.⁷

Hvar á að byrja?

Fyrir þá sem hafa áhuga á að auka hæfni sína í tengslum við umfjöllun um viðkvæm álitamál er ágæt leið að byrja á að ígrunda eigin sannfæringu og gildismat og áhrif þeirra á hvernig þessum málum er stjórnað í skólanum. Mikilvægt er að gera sér grein fyrir sterkum skoðunum eða eigin fordómum gagnvart öðru fólki til dæmis vegna kyns, trúarbragða, uppruna, kynhneigðar eða annars. Fyrsta skrefið til árangursríkrar stjórnunar á þessu sviði er heiðarlegt mat á eigin sannfæringu og gildismati.⁸

7. http://ccea.org.uk/sites/default/files/docs/curriculum/area_of_learning/NewBridge_CaseStudy.pdf.

8. Sjá Hvað höfum við í farteskinu?, verkefni 1.5 í kennarahandbókinni.

<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806948b6>.

2. kafli

Skólabragur

Skólabragur skiptir miklu máli um það hvernig skóli tekur á viðkvæmum álitamálum. Umfjöllun um viðkvæm álitamál getur verið óþægileg og erfið reynsla fyrir kennara og nemendur og valdið foreldrum áhyggjum. Lykilatriðið til að styrkja starf á þessu sviði er að koma á umhverfi þar sem hvatt er til og stutt við umræður um viðkvæm álitamál.

Í þessum kafla er hlutverk skólabrags í að móta leiðir til að taka á viðkvæmum álitamálum ígrundað.

Hvernig skólabragur?

Skólabragur sem er líklegur til að hvetja og styðja við umræður um viðkvæm álitamál:

- ▶ Öruggur – allir geta tjáð sig opinskátt án þess að verða að athlægi, ofsóknum eða einelti.
- ▶ Vinalegur – allir þekkja og finnst þeir tilheyra skólasamfélaginu.
- ▶ Opinn – allir eiga rétt á að mynda eigin skoðun á málefnum, virða nýjar hugmyndir og rökræða.
- ▶ Án aðgreiningar – allir geta tekið þátt í skólasterfinu, þar á meðal fatlaðir og einstaklingar af ólíkum uppruna og fá stuðning eftir þörfum.
- ▶ Lýðræðislegur – allir taka þátt í ákvarðanatöku skólans og eru hvattir til að leggja sitt af mörkum til að leysa ágreining innan skólans.
- ▶ Jafnréttismiðaður – réttindi allra eru virt, tjáningar- og trúfrelsi, jafnrétti, einkalíf og frelsi til að þurfa ekki að þola lítillækkandi framkomu.

Dæmisaga: Löwenzahn grunnskóli í Þýskalandi

Löwenzahn grunnskóli í Berlín-Neukölln er í hverfi þar sem margar fjölskyldur innflytjenda búa, aðallega af tyrkneskum og arabískum uppruna. Átök höfðu átt sér stað milli nemenda innbyrðis en einnig annarra íbúa í hverfinu. Skólalóðin var opin og auðvelt fyrir hvern sem var að komast inn á hana. Það var einnig ágreiningur í kennarahópnum, sérstaklega um það hvaða kennsluáferðir hentuðu best fyrir nemendur úr þessu hverfi.

Skólastjórnendur hittu fulltrúa frá Amadeu Antonio stofnuninni til að ræða hvað hægt væri að gera til að laga ástandið. Amadeu Antonio stofnunin hefur helgað sig því að efla lýðræðislega menningu með því að verja réttindi minnihlutahópa. Skólastjórnendur ákváðu að gera eitthvað í sambandi við skólareglurnar og réttindi barna og tryggja rétt þeirra til þátttöku og tjáningarfrelsis.

Stofnunin skipulagði nokkrar vinnustofur fyrir ólíka hagsmunaaðila, þar á meðal foreldra og fulltrúa úr skólahverfinu um það hvernig kynna mætti lýðræðislegri leiðir við að setja reglur með aukinni þátttöku nemendanna sjálfra. Nemendur í 5. bekk fengu sérstakar vinnustofur. Hver hópur átti að koma sér saman um nokkrar tillögur að reglum með lýðræðislegum samræðum og reyna að sneiða hjá atkvæðagreiðslu.

Tillögunum sem náðust fram með þessum hætti var síðan dreift til allra. Nemendurnir kynntu tillögur sínar fyrir bekkjarfélögum og lögðu til nauðsynlegar breytingar. Lokaskrefið var síðan að skólaráðið samþykkti reglurnar.

Yfir 40 tillögur að reglum komu út úr umræðum í vinnustofunum. Bæði nemendur og kennarar fögnuðu þessari aðferð og sögðu að hún hefði leitt til bættra samskipta, skólabragurinn væri opnari og meiri eining ríkti.⁹

” Að hve miklu leyti styður skólabragurinn umfjöllun um viðkvæm álitamál, bæði þau sem birtast í námskránni og í skólasamfélaginu sjálfu?

Er skólabragurinn þannig að nemendur og kennarar ræði síður um ákveðin viðkvæm álitamál?

Hvernig er hægt að meta skólabrag?

Með skólabrag er átt við þau gildi, skoðanir, viðhorf og hegðun sem einkennir skóla. Þó að ekki sé alltaf auðvelt að meta hvern þátt fyrir sig eru til aðferðir sem hægt er að beita til að átta sig almennt á stöðunni í skólanum. Þetta er hægt að taka fyrir í kennarahópnum um leið og viðkvæm álitamál eru kynnt, annað hvort óformlega eða með því að fá svör við stuttri formlegri könnun.

Ef ekki er ætlunin að ráðast í allsherjar endurmat á skólabragnum getur verið betra að beina athyglinni að þeim þætti sem snertir viðkvæm álitamál mest. (Þetta gæti hins vegar leitt til allsherjarendurmats). Með þessu er átt við að velja nokkrar spurningar sem geta höfðað til allra í skólasamfélaginu og safna svörum annað hvort óformlega í minni fókushópum eða með skriflegum svörum hvers og eins.

Skólabragur: spurningar sem nota má við matið.

(í þessum skóla):

- ▶ Hvernig koma aðrir fram við þig?
- ▶ Hversu öruggur finnst þér þú vera?
- ▶ Veistu hvert þú átt að leita ef upp koma vandamál?
- ▶ Hversu vel finnst þér hlustað á það sem þú hefur að segja?
- ▶ Hvaða tækifæri hefur þú til að tjá skoðanir þínar?
- ▶ Hve oft færðu tækifæri til að ræða skoðanir þínar við aðra?
- ▶ Hvaða aðkomu hefur þú að setningu skólareglna og ákvarðanatöku?
- ▶ Hvernig eru samskiptin á milli nemenda af ólíkum bakgrunni?
- ▶ Hvaða viðmóti mæta þeir sem eru fatlaðir, af ólíku kyni eða hafa ólíka kynhneigð, eða eru frá ólíkum þjóðernum og trúarbrögðum?

Að hvaða gildum ber skóla að stuðlað?

Þó að skólum beri yfirleitt að vera hlutlausir gagnvart gildum hagsmunaaðila eru til aðstæður þar sem það gengur ekki alltaf upp. Stundum þarf að taka ákvörðun um hvað sé ásættanlegt og hvað ekki, til dæmis má í sambandi við tjáningarfrelsi, viðmið um hegðun og skólabúninga. Þá kemur upp spurningin eftir hvaða gildum skólum beri að starfa samkvæmt lögum.

Í Evrópu er svarið við þeirri spurningu að fara skuli að lýðræðis- og mannréttindagildum vegna þess að ekki er litið svo á að lýðræði og mannréttindi séu eign einstaklinga eða hópa, heldur gildi þau almennt um alla menn. Þau eru auk þess hluti af *Sáttmála Evrópuráðsins um lýðræðis- og mannréttindamenntun*¹⁰ sem öll aðildaríki þess hafa samþykkt og er í *Parísaryfirlýsingunni* sem allir menntamálaráðherrar í Evrópu hafa undirritað. Það er ekki alltaf einfalt að fara eftir¹¹ þessum gildum af því stundum stangast þau á í framkvæmd en þau veita ákvarðanatöku skólanna lagalegt gildi sem þeir myndu annars ekki hafa.

9. Frank and Huddleston (2009), pp. 34-5.

10. www.coe.int/en/web/edc/charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education

11. http://ec.europa.eu/education/news/2015/documents/citizenship-education-declaration_en.pdf.

Gildi sem tengjast lýðræðis og mannréttindum:

- ▶ Jafnrétti.
- ▶ Réttlæti og sanngirni.
- ▶ Mannleg reisin.
- ▶ Virðing.
- ▶ Jafnræði.
- ▶ Ekkert ofbeldi.
- ▶ Tjáningarfrelsi.
- ▶ Þátttaka.

” Að hvemiklu leyti styðst skólabragurinn við gildi lýðræðis og mannréttinda? Hefur skólanámskráin ákveðna tilvísun í lýðræði og mannréttindi? Ef svo er hvaða þættir eru það?

Hvers vegna er mikilvægt að þessum gildum sé haldið á lofti?

Ef þessi gildi eru skýr eru þau viðmið fyrir kennara til að meta hvað er ásættanlegt innan skólans og hvað ekki. Auk þess sem það eflir kennara til að fjalla um viðkvæm álitamál af meira öryggi. Gildin eru einnig leiðbeinandi fyrir nemendur um eigin hegðun og samskipti við aðra. Með því að miðla þessum gildum til foreldra og alls skólasamfélagsins er öllum gert ljóst eftir hverju skólinn starfar.

Af þessum sökum er mikilvægt að reyna að koma þessum gildum á framfæri hvenær sem færi gefst og útskýra hvaðan þau koma, t.d. í sýn skólans, megingildum hans og einkunnarorðum.

” Hve vel þekkir skólasamfélagið, kennarar, nemendur, foreldrar og aðrir gildi skólans? Hvernig myndu þeir lýsa þeim væru þeir beðnir um það?

Hverjir eru kostir þess að setja niður grundvallarreglur?

Nokkrar grundvallarreglur um umræður veita kennurum og nemendum öryggis tilfinningu þegar fjalla á um viðkvæm álitamál, hvort sem er í kennslustund eða á öðrum vettvangi skólans eins og í skólaráði. Öryggið gefur þeim aukið sjálfstraust til að taka áhættu, til dæmis þegar kennari fjallar um viðkvæmt álitamál sem mikill ágreiningur er um og fyrir nemendur að tjá skoðanir sínar opinskátt. Ef nemendur taka þátt í að setja reglurnar er það yfirleitt mun árangursríkara.

” Er aðferðin við að setja saman grundvallarreglur almennt notuð í skólanum? Ætti þetta að vera hluti af stefnu skólans eða á valdi einstakra kennara?

Hvar er best að byrja?

Ef ætlun skólastjóra er að öðlast betri skilning á skólabragnum og á hvern hátt hann hafi áhrif á það hvernig tekið er á viðkvæmum álitamálum í skólanum er ágætt að byrja á því að ganga um skólann með nokkrum fulltrúum skólasamfélagsins, t.d. kennara, nemanda og foreldri, til að fá tilfinningu fyrir því sem þeir sjá og greina undirliggjandi anda í skólanum. Einnig má gera þetta með öðrum hópum, til dæmis fyrrverandi nemendum eða foreldrum verðandi nemenda. Skynjun nemenda eru sérstaklega mikilvæg. Þá getur verið ágætt að hafa nokkrar fyrir fram ákveðnar spurningar tilbúnar til að spyrja á leiðinni.

3. kafli

Nám og kennsla

Samræmi í námi og kennslu skapar andrúmsloft þar sem nemendur og kennarar vita til hvers er ætlast af þeim og hvernig þeir eigi að koma fram. Námsumhverfið verður bæði öruggt og aðlaðandi, eflir kennara til að takast á við ný og meira krefjandi málefni og hvetur nemendur til að tjá sig frjálsglega um hugmyndir sínar og gerir þá fúsa til að ræða þær og rökstyðja.

Samræming er auk þess tæki til gæða- og áhættustjórnunar. Hún eykur gæðin í náminu og dregur úr hættu á að vandamál komi upp í kennslunni eða að þau breiðist út innan skólans og utan.

Í þessum kafla er hlutverk samræmingar í námi og kennslu til að byggja upp aðferðir til að taka á viðkvæmum álitamálum ígrundað.

Hvaða hlutverki gegnir samræming í tengslum við viðkvæm álitamál?

Með samræmingu er ekki átt við að allir kennarar eigi að starfa á nákvæmlega sama hátt. Kennarar eru einstaklingar og sérkenni hvers og eins ber að virða. Þeir eiga að fá tækifæri til að þróast í starfi eftir því sem hentar eiginleikum hvers fyrir sig. Með samræmingu er í þessu samhengi átt við þróun sameiginlegra hugmynda og aðferða sem gagnast öllu skólasamfélaginu, kennurum, nemendum og foreldrum.

Þættir þar sem samræming í sambandi við viðkvæm álitamál skiptir miklu máli:

- ▶ Skilgreining á viðkvæmum álitamálum.
- ▶ Hvað gerir málefni að viðkvæmu álitamáli.
- ▶ Rök fyrir því að fjalla um viðkvæm álitamál.
- ▶ Gildi.
- ▶ Grunnvallarreglur fyrir umræður.
- ▶ Bekkjarhegðun.
- ▶ Náms- og kennsluáðferðir.
- ▶ Umræðu- og rökræðustjórn.
- ▶ Hvernig tekið er á tilfinningaþrungnum viðbrögðum nemenda.
- ▶ Skilningur á því hve mikill ágreiningur er um tiltekin málefni.

”Að hve miklu leyti fara kennarar eftir sömu aðferðum þegar þeir fjalla um viðkvæm álitamál með nemendum?

Er þörf á meiri samræmingu þegar kemur að umfjöllun um viðkvæm álitamál í skólanum og hvers vegna?

Hvernig er samræmingu komið á?

Árangursríkasta leiðin til að þróa samræmi í námi og kennslu er að skapa tækifæri fyrir samvinnu á milli starfsfólks til að skipuleggja kennsluna og að þróa aðferðir. Kennarar geta stutt hver annan og deilt sögum af reynslu í ólíkum nemendahópum, deildum og árgöngum. Til eru nokkrar aðferðir sem nota má til að ná þessu fram.

Aðferðir sem nota má til að vinna að samræmingu í námi og kennslu.

- ▶ Að vinna saman að gerð áætlana – þegar viðkvæm álitamál ná þvert yfir námsgreinar vinna kennarar ólíkra námsgreina saman að gerð kennsluáætlana um málefnið.
- ▶ Að kenna í teyðum – samstarfsfélagar með ólíkar skoðanir á málefnum deila kennsluáðferðum um málefnið sín á milli.
- ▶ Að fylgjast með kennslu annarra – reyndir og reynsluminni kennarar fylgjast með kennslu hver annars um sama málefnið.
- ▶ Að leiðbeina jafningja – þegar grunnskólakennari styður nýliða eða annan reyndan kennara sem ekki hefur kennt tiltekna grein eða árgangi áður.
- ▶ Að gagnrýna vin- kennari vinnur með gagnrýnum vinum í fámennum hópi til að meta eigið starf eða fylgjast með hinum kenna og veita uppbyggjandi endurgjöf.

” Hafa einhver skref þegar verið stigin í skólanum til að styrkja leiðir til að taka á viðkvæmum álitamálum, formlega eða óformlega? Ef svo er, hvaða?

Hvernig er best að halda utan um þróunarferlið?

Þó að ábyrgð á námi og kennslu hvers skóla hvíli á skólastjóranum er líklega betra að fela öðrum ábyrgð á að taka á praktískum tilfallandi atriðum. Það getur verið:

- ▶ Ráðgjafi eða mentor – einhver sem hefur góð tök á þessum þætti, getur leitt starfið með því að vera fyrirmynd og hefur nægilegt umboð til að leiða starfið.
- ▶ Hugmyndateymi eða þróunarteymi – lítill hópur starfsfólks sem hefur áhuga á viðkvæmum álitamálum og kennir ólíkar námsgreinar og árgöngum. Leitar eftir samráði við nemendur eftir því sem við á.

Dæmisaga: Lijepa Nasa grunnskóli í Tuhelj, Króatíu.

Á sumarnámskeiði í Svartfjallalandi unnu þrír úr Lijepa Nasa grunnskólanum, skólastjórinn, bekkjarkennari og enskukennari, verkefni um að efla vitund nemenda um mikilvægi samskipta þegar ágreiningur kemur upp og um leiðir sem nota má til að leita lausna.

Þegar þeir komu aftur í skólann settu þeir upp nokkrar vinnustofur um aðferðir til að efla umburðarlyndi, friðsamlegar lausnir og samhygð meðal nemenda. Í samvinnu við nokkra bekkjarkennara innleiddu þeir árangursríkar námsleiðir eins og til dæmis rökræður, hlutverkaleiki og kynningar til að nota í öllum kennslugreinum og á samræmdan hátt með það að markmiði að hvetja nemendur til að tjá sig og segja frá skoðunum sínum, að taka þátt í umræðum og að koma sér saman um ákvarðanir bekkjarins.¹²

” Hversu mikilvægt er að hafa formlegt fyrirkomulag á samvinnu kennara um viðkvæm álitamál? Hvers vegna?

Hvar er best að byrja?

Ef ætlunin er að þróa samræmdar aðferðir til að fjalla um viðkvæm álitamál er gott að byrja á að búa til einfalda könnun. Hafa í henni stuttan lista af staðhæfingum í sambandi við umfjöllun skóla um viðkvæm álitamál og biðja starfsfólkið að raða þeim eftir því hve samræmd þau eru í skólanum, frá mjög sammála til mjög ósammála. Til dæmis: skilningur á rökum fyrir því að fjalla um viðkvæm álitamál, notkun grundvallarreglna, eðli gilda í þessu sambandi og náms- og kennsluáðferðir.

12. Huddleston (2014), p. 12.

4. kafli

Námskráin

Umfjöllun um viðkvæm álitamál í skólum gerist ekki í tómarúmi heldur er hluti af áætlunum skólans í stærra samhengi. Þó að hinni formlegu námskrá verði ekki breytt getur framkvæmd hennar skipt gríðarlega miklu máli þegar viðkvæm álitamál eru tekin fyrir. Það skiptir öllu máli að námskráin tilgreini hvernig stutt er við umfjöllun um viðkvæm álitamál.

Í þessum kafla er fjallað um hlutverk námskráa til að próa leiðir til að taka á viðkvæmum álitamálum.

Hvernig getur námskráin stutt við það hvernig skólinn tekur á viðkvæmum álitamálum?

Nota má skólanámskrána á tvo vegu til að styðja við það hvernig skólinn tekur á viðkvæmum álitamálum. Í fyrsta lagi með því að skapa styðjandi námsumhverfi: námsumhverfi þar sem ágreiningur er ekki eitthvað til að óttast heldur eðlilegur hluti lýðræðs, ólík sjónarhorn eru könnuð, málefni sem varða fjölbreytileika og sjálfsmynd eru meðhöndluð af tillitssemi og umræður í stað hótana og ofbeldis eru leiðir sem notaðar eru til að leysa ágreining.

Í öðru lagi má nota námskrána til að veita nemendum tækifæri til að próa og æfa samskiptahæfni og gagnrýna hugsun til að taka á ágreiningi á uppbyggilegan hátt. Til dæmis að hlusta, að tjá skoðanir, að rökræða tiltekin sjónarmið, að koma auga á fordóma, að meta gögn og rök og að leita að fleiri túlkunum og sjónarhornum.

Hvernig er þetta í framkvæmd?

Framkvæmdin felst í að hvetja starfsfólk til að gera sér grein fyrir því að viðkvæm álitamál eru ekki viðfangsefni fárra námsgreina heldur geta allar námsgreinar átt þar hlutverki að gegna. Ferlið hefst með því að finna leiðir til að hjálpa kennurum að finna snertifleti á milli viðkvæmra álitamála og ólíkra kennslugreina.

Að koma auga á tækifærin í námskránni: æfing fyrir hópa til að vinna að sameiginlegum áætlunum.

Kennarar ræða saman í hópum og finna dæmi um viðkvæm álitamál eða málefni sem ágreiningur er um í skólanum, í hverfinu, innanlands eða alþjóðlega. Þau málefni sem þegar eru fyrir hendi í námskrá skólans eru lögð til hliðar. Síðan ígrunda þeir málefnið sem þá eru eftir (væntanlega meiri hluti þeirra) og flokka eftir því hve mikið þau snerta líf nemendanna.

Þeir velja þau málefni sem hafa hvað mesta tengingu við nemendur og reyna að finna snertifleti við ólíkar námsgreinar í námskránni. Þegar því er lokið er farið með niðurstöðuna á stigs- og deildarfundum eða til fagstjóra sem íhuga hvernig koma megi þessum málefnum að í kennslu. Best er að gera þessa æfingu í blönduðum hópum kennara með ólíkar kennslugreinar og hún er jafnframt gagnleg í byrjun til að vekja alla til vitundar um þessi málefni.

” Að hve miklu leyti líta kennarar svo á að ábyrgðin á því að fjalla um fjölbreytileika tengist öllum námskrám skólans?

Hversu mikilvægt er það að líta á það sem málefni allra námskráa og hvers vegna?

Hvernig geta allar kennslugreinar haft eitthvað fram að færa í þessu sambandi?

Hægt er að nota allar kennslugreinar til að þróa námsumhverfi sem hvetur og styður við umfjöllum um viðkvæm álitamál.

Nokkrar leiðir til að nota allar kennslugreinar í þessu sambandi:

- ▶ Að koma auga á hvernig fjölbreytileiki birtist í ólíkum greinum – þar á meðal skoðanamun, ólík sjónarhorn, árekstur gilda og menningar eða önnur atriði.
- ▶ Að nota málefni og leiðir til lausna í daglegu lífi til að styðja við námið – þar á meðal ákvarðanir skólans í vandamálum eins og misrétti og einelti.
- ▶ Að veita nemendum tækifæri til að tjá sig og taka þátt í rökræðum – bæði í minni hópum og með öllum bekkjarfélögum.
- ▶ Að efla samskiptahæfni og gagnrýna hugsun – hæfni til að taka þátt í umræðum og rökræðum.
- ▶ Að hvetja nemendur til að koma með tillögur að umræðuefnum – einnig að fylgja eftir óumbeðnum tillögum eftir því sem við á.

” Hve vel styður námskrá skólans við að halda utan um umfjöllun um viðkvæma álitamál?

Eru einhver svið sem þróa mætti betur? Ef svo er hvaða og hvers vegna?

Hverjir eru helstu stjórnunarlegu áskoranirnar á þessu sviði?

Hvað hafa námsgreinarnar fram að færa?

Ólíkar kennsluaðferðir henta í ólíkum námsgreinum. Mikilvægur liður í þessu er að kennarar ígrundi hvað það er sem þeirra kennslugrein hefur fram að færa um viðkvæm álitamál eða veitir innsýn í þau og er sérstakt umfram aðrar greinar. Þó að þetta geti verið ólíkt eftir löndum má nefna nokkrar greinar:

- ▶ Bókmenntir – innsýn í persónuleg málefni t.d. kynferði, félagsleg málefni eins og kynþáttahatur og jafnrétti og breytt viðhorf frá einum tíma til annars.
- ▶ Tungumál – innsýn í önnur lönd og menningu, menningarleg tengsl og ólík viðhorf til málefna.
- ▶ Mannkynssaga – fortíðin í ólíku ljósi, uppruni þjóðernishyggju og fasisma, Gyðingahaturs og ótta við íslam, þróun skoðana á stöðu kynjanna, kynferði og fötlun.
- ▶ Náttúrufræði – þróunarkenningin; loftlagsbreytingar, tilraunir á dýrum, rannsóknir á stofnfrumum og erfðabreytt matvæli.
- ▶ Trúarbragðafræðsla – ólík trúarbrögð, notkun trúarlegra tákna eins og krossins og hijab.
- ▶ Lýðheilsu- og kynfræðsla – kynvitund réttindi samkynhneigðra, tvíkynhneigðra og transfólks fóstureyðingar og notkun fíkniefna.
- ▶ Stærðfræði – ólík talnakerfi, notkun og misnotkun á tölfræði t.d. um hlutfall glæpa og innflytjenda.
- ▶ Félagsfræði – ólíkar stjórnmálaskoðanir, stjórnmálaflokkar, stjórnmál og hugmyndafræði.
- ▶ Íþróttir – menningarbundnar skoðanir á íþróttum, misrétti í íþróttum; álitamál eins og lyfjanotkun.
- ▶ Listgreinar – menningarbundnar skoðanir á listum, list í áróðurs- og mótmælaskyni; notkun á list til að vekja umhugsun.
- ▶ Upplýsinga- og samskiptatækni – radíkalisering á ungu fólki í gegnum samfélagsmiðla, klám, persónuvernd á netinu, rafrænt lýðræði og herferðir á netinu.

- ▶ Landfræði – staðbundin málefni eins og bygging bænaturna, mengunarvarnir, áætlanagerð og aðskilnaður, alþjóðleg málefni eins og sanngjarnir viðskiptahættir, fólksflutningar, loftlagsbreytingar og ábyrgur ferðamannaiðnaður.
- ▶ Tónlist – menningarbundnar skoðanir á tónlist; tónlist í áróðurs- mótmælaskyni, lagatextar sem fela í sér kynþáttafordóma og kvenhatur.

Dæmisaga: Veljko Drobnjakovic grunnskóli í Risan, Svartfjallalandi

Félagsfræði var þá þegar sérstök námsgrein í aðalnámskránni en skólastjóranum fannst hún ekki nægja og fannst að setja þyrfti leiðbeinandi reglur fyrir kennara í öllum námsgreinum til að halda utan um umræður um málefni sem tengjast lýðræði og mannréttindum. Mikilvægt væri að umræðurnar væru ekki eingöngu bundnar við eina námsgrein ef stuðla ætti að því að nemendur upplifðu sig eins og virkir borgarar.

Með hjálp frá ópólitískum samtökum og kennara sem vann hjá kennarasamtökum voru þau málefni sem skiptu skólann máli sett inn í ólíkar greinar í námskránni, þar á meðal ensku, ítölsku, landfræði, sögu, náttúrufræði og félagsvísindi.¹³

”Eru einhver viðkvæm álitamál sem eru ekki í skólanámskránni en ættu að vera þar? Ef svo er hvaða málefni eru það og hvers vegna? Undir hvaða námsgrein/ar myndu þau best falla?

Hvar er best að byrja?

Til að hvetja kennara til að innleiða umfjöllun um fleiri viðkvæm álitamál í kennsluna getur verið sniðugt að vera með þverfaglegt „hraðstefnumót“. Þrír stólar eru settir sitt hvoru megin við hvert borð. Kennarahópnum er skipt í sex manna hópa, þar sem engir tveir kenna sömu námsgrein. Hverjum hópi er skipt í þrjú pör í kringum þrjú borð. Hvert par á að nefna a.m.k. eitt viðkvæmt álitamál sem snertir báðar námsgreinar. Hóparnir færast til á nokkur mínútna fresti og endurtaka leikinn. Þörin skrifa hugmyndir sínar niður og ræða þær að leiknum loknum með öllum hópnum.

13. Huddleston (2014) p. 13.

5. kafli

Rödd nemenda

Umræður og rökræður í skóla mótast mikið af því hvernig rödd nemenda fær að heyrast. Nemendur sem reglulega fá að tjá sig um málefni sem þá varða og vita að tekið er mark á skoðunum þeirra eru líklegri til að vilja taka þátt í umræðum og leggja eitthvað til málanna. Þeir eru líklegri til að tjá sig opinskátt og að kunna að takast á við ágreining. Fyrst og fremst eru þeir líklegri til að þróa hæfni til að taka þátt í umræðum og rökræðum og að geta beitt henni af öryggi. Rödd nemenda er þess vegna augljóslega mikilvægur þáttur í því hvernig tekið er á viðkvæmum álitamálum í skólum.

Í þessum kafla er ígrundun um hlutverk nemenda og mikilvægi þess að raddir þeirra heyrst í mótun aðferða til að taka á viðkvæmum álitamálum.

Hvaða hlutverki gegna nemendur varðandi það hvernig tekið er á viðkvæmum málum?

Rödd nemenda skiptir máli varðandi það hvernig skólinn tekur á viðkvæmum málum á þrjá vegu: a) með því að hjálpa til við að skapa jákvæðan skólabrag b) með því að auðga námið og c) með því að hafa áhrif á stefnu-mótun skólans og ákvarðanatöku.

Þegar rödd nemenda fær að heyrast hjálpar það til við að skapa skólaumhverfi þar sem framlag allra er mikils metið og öllum finnst þeir tilheyra. Nemendur fá tilfinningu fyrir því að vera hluti af samfélagi og læra að virða fjölbreytileika.

Rödd nemenda gerir þeim kleift að taka virkan þátt í kennslustundum og í eigin námi. Nemendur mega stinga upp á og velja hvaða viðkvæmu álitamál á að fjalla um, fá að segja skoðun sína á kennsluaðferðum, hjálpa til við að kanna hvort kennsluefni sé hlutlægt og gera lista yfir hugsanlega gestafyrirlesara til dæmis stjórnmalamenn eða embættismenn.

Rödd nemenda gerir þeim kleift að hafa áhrif á það hvernig fjallað er um viðkvæm álitamál í skólanum, til dæmis með því að veita endurgjöf, meta árangur ólíkra kennsluaðferða, greina ólíkar námsþarfir nemenda og vekja athygli á nýjum, brennandi álitamálum. Enn fremur að taka þátt í að ákveða öryggisatriði t.d. í sambandi við utanaðkomandi fyrirlesara eða hvenær væri æskilegt að loka á skaðlegar vefsíður.

” Hver er almenn skoðun starfsfólks skólans á því að ljá nemendum rödd, bæði innan bekkjar og í skólanum sem heild?

Er almennt samkomulag um til hvers hún er og hvernig megi nýta hana? Ef svo hvernig er það?

Hvernig má hvetja til þess að rödd nemenda heyrir?

Til að stuðla að því að rödd nemenda heyrir þarf að tryggja að þeir fullorðnu í skólasamfélaginu taki hugmyndum og skoðunum nemenda af fullri alvöru. Þetta á sérstaklega við um stjórnendur eða þá sitja í skólaráðum og stjórnnum. Ef ekki liggur alvara að baki því að nemendur fái að hafa eitthvað um málin að segja mun það draga úr áhuga nemenda til að tjá sig og grafa undan samskiptum nemenda og kennara.

Þátttaka nemenda þarf að vera raunveruleg, nemendur eiga að fá tækifæri til að hafa áhrif á ákvarðanir sem varða starf þeirra. Jafnframt þurfa tækifæri nemenda til að taka þátt að vera jafn aðgengileg öllum óháð aldri, getu og bakgrunni. Mikilvægt er að koma þeim skilaboðum á framfæri að allir þjóðfélagshópar eigi rétt á að rödd þeirra heyrir og að rödd allra skipti máli.

Dæmisaga: Lark Rise einkaskóli, Dunstable, Englandi

Lark Rise er skóli með nemendum á aldrinum 3 – 9 ára. Með því að nota rýnihópa komst skólinn að því að nemendur voru ósáttir við störf skólaráðsins. Nemendunum fannst þá vanta raunverulegan fulltrúa í ráðið. Ábyrgðin féll eingöngu á fáa nemendur en miklu fleiri vildu fá að taka þátt. Einnig kom fram sú gagnrýni hjá nemendum að eingöngu þeir sem höguðu sér vel fengju að sitja í ráðinu.

Nemendurnir voru áhugasamir um að finna leiðir þar sem fleiri nemendur tækju þátt í að ákveða hvað væri gert í skólanum. Þeir ákváðu að halda vikulega samráðsfundi sem þeir kölluðu pow wows.

Samráðsfundirnir eru 30 mínútur í senn, umsjónarkennari heldur utan um þá og aðstoðarkennari eða stuðningsfulltrúi skrifar fundargerð. Allir bekkir ræða sömu spurningarnar og venjulega koma þær frá skólastjóranum. Spurningarnar eiga að vekja umhugsun um til að mynda heimavinnu, hvernig gera megi lestrarkennsluna skemmtilegri, skólalóðina eða réttindi barna. Allir nemendur taka þátt í samráðsfundunum, líka þriggja ára leikskólabörn. Nemendur eru beðnir um að velta fyrir sér hvernig þeir vilji svara spurningunum og færa rök fyrir máli sínu. Hlustað er á öll svör og þau skrifuð niður. Nemendur fá síðan upplýsingar um allar ákvarðanir sem byggja á niðurstöðum samráðsfundanna.¹⁴

” Er vitað hvað nemendum finnst um þau tækifæri sem þeir fá til að láta rödd sína heyrast? Finnst þeim framlag þeirra metið að verðleikum?

Rödd nemenda getur birst með mismunandi hætti

Rödd nemenda birtist með einföldustum hætti þegar nemendur segja skoðun sína. Hún birtist með flóknari og faglegri hætti þegar nemendur leiða sameiginlegt starf jafnaldra og fullorðinna. Hlutverk nemenda getur því verið frá því að veita upplýsingar um skólann og yfir í að vera virkir þátttakendur í breytingum. Með auknum þroska og aldri geta nemendur tekið að sér flóknari hlutverk og meiri ábyrgð. Nemendur á öllum aldri geta hins vegar tekið þátt í öllum þessum aðferðum en með ólíkri útfærslu og ætti að hvetja þá til þess. Samhliða aukinni þátttöku eykst áhugi nemenda. Til eru nokkrar leiðir til að láta rödd nemenda heyrast.

Rödd nemenda – nokkrar leiðir

- ▶ Nemendur tjá sig um mál – „orðið er laust“ og þeim er frjálst að tjá skoðanir sínar.
- ▶ Haft er samráð við nemendur – þeir spurðir álits.
- ▶ Nemendur eru þátttakendur – sitja til dæmis fundi.
- ▶ Nemendur eru samstarfsaðilar – eiga formlega aðkomu að ákvarðanatökum.
- ▶ Nemendur sýna frumkvæði að aðgerðum – greina vandamál og benda á lausnir.
- ▶ Nemendur eru hluti af forystu skólans – skipuleggja og taka ákvarðanir.¹⁵

” Hvaða leiðir notar skólinn nú þegar til að láta rödd nemenda heyrast?

14. www.smartschoolcouncils.org.uk/school-council-case-studies/lark-rise-academy/.

15. www.studentsatthecenter.org/sites/scl.dl-dev.com/files/Motivation%20Engagement%20Student%20Voice_0.pdf.

Hvaða stuðning vantar nemendum?

Marga nemendur skortir sjálfstraust til að tjá sig opinskátt eða þá hæfni sem þarf til að láta rödd sína heyrast við ólíkar aðstæður. Jafningjaleiðsögn og jafningastuðningur kemur þar að góðum notum en vel þarf að halda utan slíkt fyrirkomulag til dæmis með tengilið.

Ábyrgðin á því hvernig rödd nemenda fær að heyrast í kennslustundum hvílir á bekkjarkennara. Þá skiptir máli hvaða augum kennarar líta á hlutverk nemenda í námi og kennslu og hve vel þeim tekst til. Að koma rödd nemenda að í námi og kennslu fer saman með því hvernig staðið er að umræðum og rökræðum og það krefst hæfni. Þannig má segja að umræður um viðkvæm álitamál tengist því hvernig rödd nemenda fær að heyrast og öfugt.

” Er einhver innan skólans sem ber formlega ábyrgð á því hvernig rödd nemenda heyrast?

Hvað ef rödd nemenda virðist í mótsögn við opinberar áætlanir í skólamálu?

Hugmyndirnar um að láta rödd nemenda heyrast og umfjöllun um viðkvæm álitamál eru samtvinnaðar því að nemendur geti tjáð sig opinskátt og af einlægni. Stundum geta hins vegar virst mótsagnir á milli þessa og opinberra áætlana í skólamálu, sem dæmi má nefna annars vegar þegar þjóðlegum gildum er haldið á lofti og hins vegar forvarnir gegn radíkaliseringu t.d. í sambandi við opinbera forvarnarstefnu yfirvalda. Skólastjórum getur fundist það stangast á við skyldu skólans að framfylgja opinberum gildum að leyfa nemendum að tjá sig frjáltslega.

Í slíkum aðstæðum er mikilvægt að hafa í huga að fyrirsjáanlegt er að nemendur láti stundum í ljós óhefðbundnar skoðanir. Það er eðlileg tilraunastarfsemi sem fylgir ungu fólki og óþarfi að líta á það sem ógn við opinber gildi skólans.

Það er einnig mikilvægt að hafa í huga að tjáningarfrelsið er grunnmannréttindi í löndum Evrópu og má aðeins takmarka lagalega þegar vernda þarf réttindi annarra.

” Eru einhverjar áætlanir eða reglur í skólanum sem virðast í mótsögn við raddir nemenda? Ef svo er hvaða og hvernig?

Hvaða aðrir þættir geta hindrað nemendur í að tjá sig opinskátt í skólanum? Hvernig er best á taka á þeim?

Hvernig er best að byrja?

Góð leið til að efla það vægi sem rödd nemenda er gefið er að vera með stutta könnun meðal nemenda um eina afmarkaða kennslustund. Spurningarnar eiga að tengjast tækifærum nemenda í kennslustundinni til að tjá skoðanir sínar, ræða málefni, koma með tillögur o.s.frv. Láta þarf kennara vita af könnuninni en ekki hvenær hún verður lögð fyrir nemendur. Þegar skólastjóri hefur ákveðið daginn er nemendum afhent könnunin í lok kennslustundarinnar. Nemendur ljúka henni í byrjun næstu kennslustundar með spurningum um þá fyrri. Allt starfsfólk skólans fær skýrslu með niðurstöðum könnunarinnar og þær eru jafnframt notaðar í umbótunaráætlun skólans. Leggja má könnunina fyrir alla nemendur skólans eða einn árgang.

6. kafli

Leiðsögn og stuðningur

Pað getur verið persónuleg áskorun fyrir bæði starfsfólk og nemendur að takast á við viðkvæm álitamál og vekur upp grundvallarspurningar um hollustu og sjálfsmynd. Viðkvæm álitamál kveikja jafnframt sterkar tilfinningar og geta valdið ótta og klofningi. Persónuleg leiðsögn og stuðningur bæði fyrir kennara og nemendur getur því skipt sköpum þegar tekið er á viðkvæmum álitamálum.

Í þessum kafla er fjallað um þátt leiðsagnar og stuðnings í því að móta aðferðir til að taka á viðkvæmum álitamálum.

Á hvaða sviðum er líklegt að starfsfólk skóla þurfi á stuðningi að halda?

Tvær ástæður eru líklegar fyrir því að starfsfólk skóla þurfi stuðning. Í fyrsta lagi þarf það hjálp til að yfirstíga kvíðann þegar hefja skal umfjöllum um tiltekin álitamál til að það upplifi sig öruggt og reyni ekki að forðast að fjalla um þau með nemendum. Kvíðinn getur stafað af trú þess eða siðferðilegum skoðunum á álitamáli, af skorti á þekkingu eða hæfni og af áhyggjum yfir því sem gæti farið úrskeiðis eins og að missa stjórn á nemendum, að nemendur verði æstir eða foreldrar kvartað.

Í öðru lagi er þörf fyrir persónulega aðstoð við vanda sem getur komið upp á meðan eða eftir að þeir fjalla um viðkvæm álitamál. Sem dæmi má nefna erfiðleika við að halda aga, að velferð nemenda sé ógnað, upp komi ágreiningur eða óvild skapist á milli nemenda, að foreldrar grípi til aðgerða og ógnandi hegðun nemenda innan eða utan skólans. Einnig að allir geri sér grein fyrir þeim fordómum sem þeir geta haft gagnvart ákveðnum álitamálum.

”Hvað er líklegt að kennarar óttist mest í sambandi við umfjöllun um umdeild málefni og viðkvæm álitamál?

Hvað geta skólastjórnendur gert?

Þegar skólastjóri vill að styðja starfsfólk í erfiðum aðstæðum eins og þessum er mikilvægt að skapa andrúmsloft þar sem allir eiga auðvelt með að biðja um hjálp þegar þeir þurfa á að halda. Það felur í sér að vera næmur á og þekkja aðstæður sem geta kallað á leiðsögn og stuðning og enn fremur að bregðast við tímanlega og á viðeigandi hátt þegar þörf er á. Jafnframt þarf að veita öðrum stjórnendum stuðning á erfiðum tímum.

Aðstæður sem geta reynst starfsfólki erfiðar og dæmi um stuðningsaðgerðir

- ▶ Stefnumótun – skýr rammi um ábyrgð allra stjórnenda og starfsmanna á þáttum eins og hegðun og aga, samskiptum við foreldra og stofnanir utan skólans.
- ▶ Formleg leiðsögn – hvernig fjalla má um viðkvæm álitamál, koma m.a. með ábendingar um hvað skuli gera þegar viðhorf kennara eru á einhvern hátt frábrugðin námskrám.
- ▶ Rödd kennara – tækifæri fyrir kennara til að tjá áhyggjur sínar til dæmis á kennarafundum eða í vinnuteyrum.
- ▶ Leiðsögn – gefa starfsfólki kost á persónulegum og tilfinningalegum stuðningi frá reyndari samstarfsfélagi og fá ráðleggingar um hvernig hægt sé að taka á nýjum og erfiðum málefnum.
- ▶ Starfsþróun – fræðsla um hvernig á að taka á viðkvæmum álitamálum.
- ▶ Samstarf á milli skóla – fræðast um það hvað aðrir skólar gera í svipuðum aðstæðum.
- ▶ Nauðsynleg gögn – hagnýt gögn sem nýta má í kennslustundum t.d. stikkorð um hvernig svara skuli óviðeigandi athugasemdum eða orðbragði.
- ▶ Ráðgjafi í viðkvæmum álitamálum – reyndur samstarfsfélagi sem getur aðstoðað einstaka kennara.
- ▶ Innleiðing – aðstoða nýja kennara vegna vandamála sem geta komið upp þegar þeir fjalla um viðkvæm álitamál í fyrsta sinn.

” Hversu auðvelt á starfsfólk með að biðja um hjálp í erfiðum aðstæðum?

Er skólinn með leiðir til að aðstoða kennara sem kvíða því að þurfa að fjalla um málefni sem þeir telja viðkvæm og umdeild? Ef svo er hvaða?

Hvers konar stuðning má ætla að nemendur þurfi?

Það er ekki síður ógnvekjandi fyrir nemendur að tala um viðkvæm álitamál en kennara. Nemendur geta upplifað enn tilfinningaþrungnari áskoranir en kennarar. Nemendum getur fundist þeim vera ógnað eða þeir verða ráðvilltir þegar þeir heyra skoðanir sem stangast á við þær sem fjölskylda þeirra hefur. Þeir þora ekki að tjá skoðanir sínar af ótta við að verða að athlægi eða að svara ekki á réttan hátt. Þeir verða jafnvel fyrir einelti, kynþáttafordómum eða annars konar ofbeldi vegna skoðana sinna, beint eða í gegnum samfélagsmiðla, innan skóla og utan.

” Þekkir þú dæmi um nemendur í skólanum sem þurfa persónulegan stuðning vegna einhverra þátta námskrárinnar? Ef svo er hvaða og hvernig brástu við?

Hvernig er best að mæta þessum þörfum nemenda?

Besta leiðin til að mæta þessum þörfum nemenda er að skapa andrúmsloft þar sem nemendur eru öruggir. Skólinn á að vera griðastaður þar sem nemendur eru hvattir til að tjá sig og hlustað er á þá. Starfsfólkið þarf að þekkja alla nemendur og gera sér grein fyrir þörfum hvers og eins. Nemendur vita að í skólanum er fullorðið fólk sem þeir geta leitað til ef með þarf.

Aðstæður sem geta reynst nemendum erfiðar og dæmi um stuðningsaðgerðir

- ▶ Stefnumótun – skýr rammi um verksvið hvers og eins þegar kemur að forvörnum gegn einelti, öryggi á netinu og barnavernd.
- ▶ Undirbúningur og fræðsla um hvernig fjalla megi um viðkvæm álitamál með nemendum á öruggan hátt.
- ▶ Formlegar leiðbeiningar um það hvenær velferð nemenda er hætta búin og hvernig bregðast skuli við því til dæmis í tengslum við innrætingu öfgafullrar hugmyndafræði.
- ▶ Jafningjastuðningur – nemendur styðja hverjir aðra eða fá ráðgjöf frá nemendum sem hafa fengið viðeigandi þjálfun í þessu sambandi.

- ▶ Málamiðlun á jafningjagrunni – nemandi sem hefur fengið þjálfun í að miðla málum leysir deilur á milli nemenda.
- ▶ Sérstakur verndari barna – aðili sem nemendur geta leitað til eftir tilfinningalegum stuðningi og er fyrsti tengiliðurinn fyrir nemendur, foreldra, kennara og annað starfsfólk auk utanaðkomandi aðila um það sem varðar verndun barna.
- ▶ Félagsfærni og lífsleikni – fræðsla um það hvernig standast má hópþrýsting.
- ▶ Þátttaka foreldra og samfélagsins – að vinna náið með foreldrum um málefni sem varða velferð nemenda en einnig með ýmsum aðilum í samfélaginu, t.d. kjörnum fulltrúm og trúarleiðtogum.

Dæmisaga: Einkaskóli í Englandi

Í einkaskóla í Englandi kvartaði nemandi sem var eini strákurinn sem var Gyðingatrúar við kennara yfir því að hann væri lagður í einelti af bekkjarbróður sem var af bresk-pakitönskum uppruna og sá fengi stuðning frá öðrum nemendum. Strákurinn var kallaður Jesú-morðingi og morðingi Palestínnumanna. Honum var sagt að honum yrði refsað fyrir glæpi sem Gyðingar hefðu framið og að helförin hefði aldrei átt sér stað. Hann varð daglega fyrir einelti ekki einungis í skólanum heldur líka í lestinni á leiðinni heim. Hann dró sig inn í skel og neitaði að fara í skólann.

Skólinn leitaði eftir ráðleggingum hjá þjónustumiðstöð í hverfinu sem aðstoðaði minnihluta hópa. Ráðgjafi þar hélt fund með skólustjórnendum um hvernig best væri að taka á málinu. Foreldrar drengsins voru beðnir um að koma í skólann til að ræða við þá.

Þá var ákveðið að bjóða Imam í hverfinu og rabbí fjölskyldunnar að taka þátt í umræðunum. Saman töluðu þeir við gerendurna og foreldra þeirra. Þeir veittu einnig drengnum sem varð fyrir eineltinu og foreldrum hans stuðning.

Imaminn talaði um nauðsyn á friði og sáttum á föstudagsbænahaldi hjá Múslimum hverfisins. Ráðgjafi þjónustumiðstöðvarinnar fylgdi þessu eftir með því að stjórna fundi nemenda á sal um afleiðingar kynþáttahatus og eineltis. Einnig voru umræður í kennslustundum þar sem nemendur fengu tækifæri til að ræða málin frekar með kennurum og komast að sameiginlegri niðurstöðu um hvaða afleiðingar kynþáttafordómar og einelti hafi á skólasamfélagið. Engin fleiri eineltismál vegna kynþáttar komu í skólanum.¹⁶

”Hversu vel er skólinn undirbúinn til að takast á við vandamál sem upp kunna að koma hjá nemendum þegar fjallað er um viðkvæm álitamál? Eru einhverjir þættir sem þarf að styrkja enn frekar? Ef svo er hvaða og hvers vegna?

Hvar er best að hefjast handa?

Ef skólastjóri hefur hug á að efla enn frekari stuðning við kennara er ágætt að byrja á að sitja tíma hjá einhverjum sem vantar aðstoð við að fjalla um viðkvæm álitamál. Skólastjórinn getur bent kennaranum á ákveðnar aðferðir og útskýrt þær eða notað hlutverkaleik til að sýna hvernig hægt er að beita þeim í kennslu. Til dæmis aðferðir til að halda utan um umræður, að spyrja fjölbreyttra spurninga o.s.frv. Þegar skólastjórinn lítur við í tíma hjá kennaranum er mikilvægt að taka fram að ætlunin sé einungis að fylgjast með hvernig aðferðirnar eru í framkvæmd en ekki í öðrum tilgangi. Vera skólastjórans í kennslustofunni veitir kennaranum tækifæri til að reyna aðferðirnar og dregur úr hættu á að nemendur neiti að taka þátt. Því lengur sem skólastjórinn er í stofunni því líklegar er að nemendur sjái að skólanum finnst þetta mikilvægt (jafnvel þótt skólastjórinn sitji aftast og sé í tölvunni). Einnig geta aðrir skólustjórnendur tekið þetta að sér.

16. www.sgsts.org.uk/SupportForVulnerablePupils/EMTAS/Shared%20Documents/Recording%20and%20reporting%20racist%20incidents.pdf.

7. kafli

Þátttaka foreldra

Það er ekki óalgengt að foreldrar setji ákveðinn fyrirvara í sambandi við hvað börnum þeirra er kennt í skólum, stundum vegna ákveðins misskilnings. En stundum er það af prinsippástæðum til dæmis þegar foreldrar vilja ekki að barn fái fræðslu um ákveðin málafni af trúarlegum eða hugmyndafræðilegum ástæðum. Hægt er að eyða slíkum misskilningi á skjóttan hátt með því að skapa tengsl við foreldra og taka á málum áður en þau verða að vandamáli. Augljóslega skiptir þetta miklu máli um það hvernig tekið er á viðkvæmum álitmálum.

Í þessum kafla er fjallað um mikilvægi þess að mynda tengsl við foreldra þegar móta skal aðferðir í umfjöllun viðkvæmra mála.

Hvernig er hægt að mynda tengsl?

Traust tengsl skipta höfuðmáli þegar tekið er á viðkvæmum álitamálum. Foreldrar þurfa að finna að skólinn hefur eins og þau hagsmuni barnanna að leiðarljósi í öllum málum. Foreldrar þurfa að vera meðvitaðir um að þegar fjallað er í skólanum um viðkvæm álitamál er það gert af tillitssemi og á yfirvegaðan hátt og virðing borin fyrir ólíkum sjónarmiðum, þ.m.t. foreldranna. Til eru nokkrar leiðir til að mynda slíkt traust.

Að mynda tengsl við foreldra – lykilatriði

- ▶ Að kynnast foreldrum og hlusta á skoðanir þeirra.
- ▶ Að láta foreldrum finnast þeir vera þátttakendur í skólastarfinu.
- ▶ Að hafa þá með í skólastarfinu.
- ▶ Að upplýsa þá um hvernig skólinn nálgast umfjöllun um viðkvæm álitamál.

” Að hve miklu leyti styðja foreldrar starfið í skólanum?

Hve mikilvægt er að traust ríki á milli heimilis og skóla? Hvernig verður því best komið á?

Hvernig fer skóli að því að láta foreldrum finnast þeir tilheyra?

Ef foreldrum á að finnast þeir tilheyra þarf að koma fram við þá sem einstaklinga. Jafnframt þarf skólinn að virða hlutverk þeirra sem uppalenda barna sinna. En fyrst og fremst þurfa foreldrar að finna að þeir séu velkomnir í skólann til dæmis með því að auðvelda þeim að ná sambandi við starfsmenn eða að fá fund óski þeir þess. Þessum mikilvægu skilaboðum þarf að koma á framfæri til foreldra í samskiptum við þá en einnig þurfa þau að sjást í merki, einkunnaorðum og sýn skólans, á heimasíðu, fréttabréfum, anddyri skólans og gestarými, í foreldraviðtölum og atburðum á vegum skólans.

Hvað er gert til að foreldrum finnist þeir velkomnir í skólann?

Hvers vegna á að hafa foreldra með í skólastarfinu?

Foreldrar sem taka beinan þátt í skólastarfinu eru líklegri til að sýna því skilning og styðja að rætt sé um viðkvæm mál við nemendur. Þátttaka foreldra í skólastarfinu auðveldar þeim að átta sig á hvað skólinn er að reyna að gera. Það getur einnig eytt misskilningi og sefað ótta sem foreldrar kunna að hafa.

Til eru nokkrar leiðir til að stuðla að þátttöku foreldra í skólastarfinu. Dæmi:

- ▶ Að hafa samráð við foreldra um stefnu skólans til dæmis með könnun um skólabraginn. Aðkoma foreldra að ákvarðanatöku er ólík eftir löndum. Mikilvægt er að skýrar reglur séu um hvert valdsvið foreldra er og ætti það að takmarkast við formlega starfsemi eins og foreldrafélag eða skólastjórn en foreldrar ættu ekki að geta beitt neitunarvaldi við ákvarðanir skólans.
- ▶ Að hafa foreldra með í námi nemenda, til dæmis í heimanám um viðkvæm álitamál, nemendur gætu tekið viðtöl við fjölskyldumeðlimi um viðhorf þeirra og reynslu, eða verið með umræðukvöld þar sem nemendur kynna atriði sem tengjast ákveðnu álitamáli og hinir fullorðnu taka að sér að vera áheyrendur og tjá börnunum væntingar og umhyggju.
- ▶ Að bjóða foreldrum að taka þátt í kennslustund, biðja til dæmis foreldri sem hefur faglega sérfræðimenntun í tiltekinni kennslugrein að koma og tala um viðkvæmt álitamál (t.d. læknir eða lögmaður).

Að hve miklu leyti reynir skólinn að fá foreldra til að taka þátt og hvaða aðferðir eru notaðar?

Hvers vegna er það mikilvægt og hver er tilgangurinn?

Hvað þurfa foreldrar að vita um nálgun skólans á umfjöllun um viðkvæm álitamál?

Viðkvæm álitamál koma oft fyrirvaralaust upp, þess vegna er gott að foreldrar viti fyrir fram hvernig tekið er á slíkum málum í skólanum og séu undir það búnir þegar þar að kemur. Til dæmis er hægt að láta foreldra fá þær grundvallarreglur sem gilda með dæmum um þau viðkvæmu álitamál sem tekin verða til umfjöllunar með nemendum. Taka má fram undir hvaða kennslugreinar í námskránni umfjöllunin fellur, hvaða kostir fylgja umfjölluninni fyrir nemendur og hvernig það undirbýr þá undir lífið utan skólans.

Einnig er hjálplegt að greina foreldrum frá stefnu og ætlunum skólans í öðrum málum og hvernig þær tengjast umfjöllun um viðkvæm álitamál. Sem dæmi má nefna samskiptaáætlun, jafnréttisáætlun og forvarnaráætlun gegn einelti og mismunun.

Umfjöllun um viðkvæm álitamál: leiðbeiningar til foreldra.

Dæmi um leiðbeiningar til foreldra til að fullvissa þá um að kennarar muni gæta hlutleysis þegar þeir fjalla um viðkvæm álitamál.

Kennarar í okkar skóla

- ▶ leiða umræður og rökræður frekar en að vera einhvers konar yfirvald í viðkomandi málefni.

Kennarar í okkar skóla munu ekki

- ▶ halda því fram við nemendur að persónulegar skoðanir þeirra jafngildi sannindum
- ▶ segja álit sitt á skoðunum annarra
- ▶ leggja fram upplýsingar sem áreiðanlegar staðreyndir heldur sjónarmið.¹⁷

Er minnst á viðkvæm álitamál í samskiptum skólans við foreldra? Hve mikilvægt er að gera það?

17. http://ccea.org.uk/sites/default/files/docs/curriculum/area_of_learning/CCEA_Controversial_Issues.pdf.

Dæmisaga: Skóli í þéttbýli í Írlandi

Þetta er fjölmennur skóli í þéttbýli með nemendur af ólíku þjóðerni. Í sýn skólans er hvers kyns fjölbreytileika fagnað. Nemendaráðið skipulagði viku helgaða réttindum sam- og tvíkynhneigðra og transfólks (LGBT). Meðal þess sem gert var í vikunni var að fá gestafyrirlesara, taka sjálfsm myndir sem tengjast efninu og skipuleggja viðburði undir yfirskriftinni *segjum nei við einelti*. Heilbrigðisráðherrann kom í byrjun vikunnar og dró fána LGBT að hún og fjallað var um atburðina í fjölmiðlum.

Hópur foreldra frá Austur-Evrópu sem allur tilheyrði ákveðinni kirkju viðraði áhyggjur sínar við prestinn og hann ásamt fleiri kirkjuleiðtogum í samfélaginu skrifaði kvörtunarbréf til skólanefndarinnar og velunnara skólans. Foreldrarnir ákváðu í sameiningu að láta börn sín ekki mæta í skólann það sem eftir var af vikunni. Skólinn brást skriflega við bréfi kirkjuleiðtoganna og útskýrði hvaða rök lögju að baki verkefninu. Bréfið frá skólanum fór einnig til hlutaðeigandi foreldra þar sem fram kom að skólinn virti ákvörðun þeirra en útskýrði jafnframt tilganginn með vikunni. Þó að foreldrarnir væru ósáttir við að börnin þeirra hefðu tekið þátt í atburðunum ákváðu þeir eftir að hafa séð málið frá sjónarhorni skólans að láta kyrrt liggja. Mjög vel tókst til með vikuna og hún er núna orðin fastur liður á skóladagatalinu.

Hvar er best að hefjast handa?

Ef vilji er til að bjóða stærri hópi foreldra að taka þátt í skólastarfinu er ágætt að byrja á því að skipuleggja fundi með foreldrum sem eru innflytjendur eða tileyra minnihluta hópum auk foreldrum barna sem eru nýbyrjuð í skólanum. Veljið tíma sem hentar flestum. Viðfangsefni fundarins gætu verið þekking á tungumálinu, skóla-kerfið, jafnrétti, réttindi og skyldur foreldra og stefna og áætlanir skólans.

10. Personal communication from Mary Gannon.

8. kafli

Áhættustjórnun

Öllu skólastarfi þarf að taka einhverja áhættu, annars yrði engin framþróun. Áhættustjórnun snýst um að koma auga á og meta mögulega áhættu og að bregðast við henni. Áhættu má skipta í tvo flokka. Áhætta í tengslum við viðkvæm álitamál getur falist í: áhrifum á nemendur og hegðan þeirra, viðbrögðum foreldra, fjölmiðlaumfjöllun og afstöðu fulltrúa í hverfinu bæði kjörinna og trúarleiðtoga. Kvartanir frá foreldrum, neikvæð fjölmiðlaumfjöllun eða afskipti kjörinna fulltrúa og trúarleiðtoga er eitthvað sem skólinn má alltaf gera ráð fyrir. Öflug áhættustjórnun er því mikilvægur þáttur í því hvernig tekið er á viðkvæmum álitamálum í skólum.

Í þessum kafla er fjallað um hlutverk áhættustjórnunar þegar aðferðir í umfjöllun viðkvæmra álitamála eru mótaðar.

Hvað felst í áhættustjórnun?

Áhættustjórnun má skipta í tvennt: Annars vegar viðleitni til að draga úr áhættu eða draga úr afleiðingum ef hún verður. Hins vegar krísustjórnun sem byggir á því að hafa metið ástandið fyrir fram. Hér verður betur farið í þessa tvo þætti.

Hvernig má draga úr áhættu þegar fjallað er um viðkvæm álitamál?

Mikið af áhættunni sem tengist viðkvæmum álitamálum skapast vegna misskilnings eða vanþekkingar á markmiðum með umfjölluninni. Draga má verulega úr hættunni á að særa einhvern vegna misskilnings þegar rök fyrir umfjöllun um viðkvæm álitamál eru skýr og öllum skiljanleg. Til eru nokkrar leiðir til að ná því:

- ▶ Tryggja samræmi í umfjöllun um viðkvæm álitamál til dæmis með samstarfi kennara eða leiðbeinandi reglum.
- ▶ Veita foreldrum upplýsingar um rök skólans fyrir því að fjalla um viðkvæm álitamál til dæmis með leiðbeiningum.
- ▶ Koma gildum skólans á framfæri til dæmis í sýn skólans eða stefnu.
- ▶ Stuðla að opnum skólabrag til dæmis með því að gefa nemendum tækifæri til að koma með endurgjöf á kennslu og námið, að kennarar geti rætt áhyggjur sínar og að foreldrar geti komið áhyggjum sínum á framfæri.
- ▶ Tryggja að samskipti séu skýr og skiljanleg til dæmis varðandi leiðbeiningar um heimanám.
- ▶ Búa til samskiptareglur í sambandi við viðburði sem tengjast viðkvæmum álitamálum til dæmis um gestafyrirlesara eins og stjórnámálamenn, trúarleiðtoga eða forystumenn í samfélaginu.

Hvaða aðferðir eru mikilvægastar til að draga úr áhættu í sambandi við viðkvæm álitamál og hvers vegna?

Hvaða ráðstafanir er gott að gera til að bregðast við áhættu?

Aðgengilegt stuðningsnet í kringum nemendur og skýr stefna í þáttum er varða einelti, mismunum og barnavernd eru gagnlegar ráðstafanir til að leysa vandamál er varða velferð og hegðun nemenda.

Varðandi áhyggjur og kvartanir foreldra vegna umfjöllunar skóla um viðkvæm álitamál er mikilvægt að málsmeðferð sé skýr. Bregðast skal fljótt og óformlega við kvörtunum og ekki láta þær stigmagnast. Skýrir ferlar þurfa að vera til staðar til að taka á móti fyrirsprungnum og kvörtunum og skilvirkni í því að beina þeim í réttan farveg og til viðkomandi aðila innan skólans sem getur tekið á málinu.

Hins vegar er alltaf sú hættu fyrir hendi að átök eða ágreiningur muni breiðast út fyrir umdæmi skólans. Neikvæð fjölmiðlaumfjöllun getur skaðað orðspor skólans. Ef hættu er á slíku þarf að bregðast strax við. Þess vegna er gott að geta vísað til viðkvæmra álitamála í stefnu skólans í þessu sambandi. Þá getur verið gagnlegt að hafa samþykktar röksemdarfærslu fyrir því að fjalla um viðkvæm álitamál með nemendum og gögn sem styðja það eins og leiðbeiningar til starfsfólks og samskiptareglur ef fjölmiðlar óska eftir viðtölum eða fyrir fréttatilkynningar og upplýsingafundi.

Einnig geta atburðir og átök utan skólans valdið því að neikvæð opinber umfjöllun snerti skólastarfið á einhvern hátt. Til dæmis þegar stjórnmálaherferð er beint gegn tilteknum minnihlutahópum eða hluta af skólahverfinu. Þá getur skólinn þurft að grípa til aðgerða til að hindra að opinbera umfjöllunin hafi neikvæð áhrif á samskiptin innan og utan skólans. Þetta er líka hægt að setja inn í stefnu skólans, hvernig bregðast skuli við ef slíkt kemur fyrir.

Dæmisaga: Bristol í Englandi

Í borginni Bristol er blandaður skóli með nemendum á aldrinum 11 – 16 ára. Þeir eru af fjörutíu ólíkum þjóðernum, þar á meðal eru margir nemendur af sómölskum uppruna. 13 karlmenn úr sómalska samfélaginu voru ákærðir fyrir ofbeldi gegn hvítum stúlkum. Skólastjórinn var látinn vita rétt áður en fréttir birtust í fjölmiðlum. Skólastjóranum var annað markmið skólans um fjölbreytileika þar sem allir eru metnir að verðleikum yrði haldið á lofti. Hann greip til aðgerða til að draga úr þeim neikvæðu áhrifum sem yfirvofandi fjölmiðlaumfjöllun myndi hafa á skólann, nemendurna og skólasamfélagið. Hann hafði sérstakar áhyggjur af því bakslagi sem gæti orðið gegn sómölsku samfélagi og nemendum þeirra í skólanum.

Meðal þeirra aðgerða sem skólastjórinn greip til var að:

- ▶ Skrifa fréttatilkynningu þar sem fram kom að skólinn tæki hlutverk sitt um að tryggja öryggi nemenda mjög alvarlega og að unnið yrði að því með öllum hlutaðeigandi að tryggja að nemendur vissu hvernig þeir gætu varist og auk þess tilkynnt atvik sem yllu þeim áhyggjum.
- ▶ Koma fram í viðtölum hjá fjölmiðlum í borginni, sjónvarpstöðvum, útvarpsstöðvum og dagblöðum til að leggja áherslu á að nemendur af ólíkum uppruna gætu átt samskipti á jákvæðan hátt innbyrðis og við aðra í skólasamfélaginu.
- ▶ Hvetja foreldra og aðra í skólasamfélaginu sem höfðu áhyggjur að hafa þegar í stað samband við skólann.
- ▶ Skipuleggja sérstakan fund á sal til að vara nemendur við mögulegu bakslagi í sambandi við nemendur af sómölskum uppruna og ítreka mikilvægi þess að nemendur styddu hver annan í og utan skólans.
- ▶ Eiga samtöl við og funda með sómölskum leiðtogum um sameinaðar aðgerðir til að leggja áherslu á stefnu skólans um jafnrétti og fjölbreytileika.
- ▶ Endurskoða námskrána m.t.t. þess hvernig fjalla skyldi um menningarlega sjálfsmynd og fjölbreytileika.

Með aðgerðunum tókst að draga verulega úr yfirvofandi hættuástandi og eftir nokkra daga hafði umfjöllunin dregist saman. Skólastarfið hélt svo áfram með eðlilegum hætti hjá öllum nemendum þ.á.m. þeim sem koma úr sómalska samfélaginu, þeir upplifðu sig örugga í skólanum.¹⁷

17. Personal communication.

” Hversu árangursríkar eru leiðirnar sem skólinn notar til að takast á við vandamál? Eru einhver svið sem mætti þróa áfram og ef svo er hvaða?

Hvernig er tekið á athugasemdum á samfélagsmiðlum?

Í ljósi eðlis samfélagsmiðla má gera ráð fyrir því að skólar fái þar stundum neikvæðar athugasemdir og gagnrýni. En ekki ætti að þurfa að bregðast við þeim nema gagnrýnin sé viðvarandi og stöðug og beita þarf faglegri dómgreind til að meta hvenær og hvernig bregðast á við. Sú hætta er alltaf fyrir hendi að ástandið versni og athugasemdir dreifist víðar. Þegar um gagnrýni er að ræða en ekki persónulegar árásir er hægt að bjóða þeim sem bera ábyrgð á athugasemdunum að koma í skólann og ræða áhyggjur sínar eða benda þeim á að senda inn formlega kvörtun eftir þar til gerðum leiðum. Ef hins vegar athugasemdirnar verða ærumeiðandi, ógnandi eða fela í sér kynþáttafordóma gæti verið ráð að leita eftir lagalegri aðstoð eða hafa samband við viðkomandi yfirvald og lögregluna.

” Hversu miklar líkur eru á því að samfélagsmiðlar hafi neikvæð áhrif á skólann? Er það eitthvað sem hafa þarf áhyggjur af og ef svo er hvers vegna?

Hvar er best að byrja?

Ef vilji er til að draga úr ýmiss konar áhættu í tengslum við umfjöllun um viðkvæm álitamál í skólum er góð leið að byrja á að gera einfalt áhættumat á skólastarfinu almennt. Byrja á því að átta sig á hvar meginhætturnar liggja. Síðan að leggja mat á hverja fyrir sig í sambandi við hugsanleg áhrif og hve raunverulegar þær eru, með *mikið*, *meðal* og *lítið*.

Einnig er hægt að gefa hverri hugsanlegri hættu einkunn frá 0 – 5. Með því að leggja einkunnirnar saman má fá góða yfirsýn yfir hættumatið sem síðan má nota sem leiðarvísi til að bæta leiðirnar í framtíðinni. Skólastjóri getur gert þetta einn eða fengið stjórnendateymið til liðs við sig.

9. kafli

Undirbúningur og þjálfun starfsfólks

Agreiningur og átök eru óumflýjanleg og vaxandi þáttur í starfi evrópskra skóla. Þrátt fyrir þessa staðreynd fá fáir skólastjórnendur og kennarar þjálfun í því að taka á viðkvæmum álitamálum. Í kennaramenntun er lítið eða ekkert fjallað um þetta svið. Ekki heldur í námi fyrir verðandi skólastjórnendur. Ef umfjöllun um viðkvæm álitamál á að bera árangur er nauðsynlegt að bjóða upp á fræðslu.

Í þessum kafla er fjallað um hlutverk fræðslu fyrir starfsfólk um aðferðir til að taka á viðkvæmum álitamálum.

Hvers konar fræðsla?

Skipulagðri fræðslu um viðkvæm álitamál má skipta í nokkur breið svið eftir markhópum og áherslum:

- ▶ Að allt starfsfólk öðlist skilning á því hvers vegna fjalla beri um viðkvæm álitamál í skólum.
- ▶ Að kennarar sem kenna tilteknar greinar öðlast betri skilning á ákveðnum málefnum eins og helförinni.
- ▶ Að allir kennarar öðlist hæfni til að fjalla um viðkvæm álitamál.
- ▶ Að skólastjórnendur geti stýrt ferlinu þegar stefna um viðkvæm álitamál er mótuð og henni hrint í framkvæmd.

” Hefur einhver starfsmaður skólans fengið formlega fræðslu í að fjalla um viðkvæm álitamál? Ef svo er hvaða fræðslu og hvernig hefur hún nýst?

Hvers konar fræðslu er hægt nota?

Aðferðir sem hvetja til samtala og að fólk deili reynslu virka meira hvetjandi fyrir allt starfsfólk skóla en námskeið sem einstakir starfsmenn fara á utan skólans (t.d. um kynfræðslu) auk þess sem þær stuðla að því að allir öðlist sérþekkingu í viðkvæmum álitamálum.

Lykilatriði í þessu sambandi er að koma á jafningastuðningi milli starfsfólks til að fjalla um um viðkvæm álitamál og til eru margar leiðir til að ná því.

Nokkrar aðferðir til að undirbúa starfsfólk skóla:

- ▶ Vettvangsathugun – að fylgjast með kollega fjalla um tiltekin málefni eða um viðkvæm álitamál almennt.
- ▶ Leiðsögn – að funda reglulega með starfsfélaga sem er reyndur á þessu sviði og ræða við hann um hvernig gangi að fjalla um ákveðin málefni og fá nýjar hugmyndir.
- ▶ Samstarf við gerð kennsluáætla – tveir kennarar gera saman áætlanir um viðkvæm álitamál.
- ▶ Rannsóknarverkefni – hópur kennara hittist vikulega til að ræða aðferðir sem kennararnir hafa notað til að fjalla um viðkvæm álitamál.
- ▶ Teymiskennsla – kennarar fjalla saman um ákveðið málefni í kennslustund.
- ▶ Námskeið og ráðstefnur utan skólans – í tengslum við ákveðin málefni eða um það hvernig almennt er hægt að taka viðkvæm álitamál fyrir í skólum.
- ▶ Þróunarsamtal – ræða aðferðir til að fjalla um viðkvæm álitamál við næsta yfirmann sem lið í starfsþróun.
- ▶ Þátttaka í samtökum eða verkefnum utan skólans – að veita starfsfólki tækifæri til að taka þátt í t.d. námskeiðum um viðkvæm álitamál.
- ▶ Sérfræðingur – starfsmaður sem lært hefur að fjalla um viðkvæm álitamál fær greitt fyrir að fræða samstarfsfélaga á stigsfundi, starfsmannafundi eða ársfundi.

” Er einhver aðferð sem notuð er nú þegar til að fræða starfsfólk sem gæti líka reynst vel í tengslum við viðkvæm álitamál?

Hvernig á að velja þá fræðslu sem hentar starfsfólki best?

Þegar velja skal fræðslu sem hentar starfsfólki best er gott að hafa nokkur atriði í huga, t.d. hvaða hæfni starfsfólkið býr nú þegar yfir, hvaða svið starfsins þarf að efla, áhuga einstakra starfsmanna og óskir um starfsframa auk hvers kyns opinberra fyrirmæla og leiðbeininga. Einnig er ágætt að hafa til hliðsjónar atriði sem komið hafa upp við greiningu á áhættu og nauðsynlegt er að taka á.

Aðferðir til að meta þörf á fræðslu fyrir starfsfólk:

- ▶ Gátlisti fyrir sjálfsmat.
- ▶ Kannanir.
- ▶ Óskir einstakra starfsmanna.
- ▶ Samræður við millistjórnendur.
- ▶ Starfsþróunarsamtöl.

Óháð því hvaða aðferð er notuð verður áherslan fyrir kennara að vera á lykilhæfni og hæfniviðmið til að fjalla um viðkvæm álitamál með nemendum og fyrir stjórnendur til að stjórna því hvernig skólinn tekur á viðkvæmum álitamálum.

Mat á fræðsluþörf fyrir kennara. Dæmi um hæfni:

- ▶ Að skilja rökin fyrir því að fjalla um viðkvæm álitamál.
- ▶ Að gera sér grein fyrir því hvað gerir málefni að viðkvæmu álitamáli.
- ▶ Að virða grundvallargildi.
- ▶ Að geta myndað grunnreglur fyrir umræður.
- ▶ Að geta skapað jákvæðan og öruggan bekkjaranda og skólabrag.
- ▶ Að velja viðeigandi kennsluáðferðir og námsleiðir.
- ▶ Að forðast fordóma.
- ▶ Að gera sér grein fyrir eigin fordómum og ályktunum og geta hafið sig upp yfir þær.
- ▶ Að greiða fyrir opnum spurningum og rökræðum.
- ▶ Að ná fram rödd nemenda.
- ▶ Að geta haldið utan um tilfinningaþrungin viðbrögð nemenda.
- ▶ Að geta svarað óviðeigandi athugasemdum.
- ▶ Að eiga samstarf við foreldra og fulltrúa í samfélaginu og geta fengið þá til þátttöku.

Dæmisaga: Goetheskólinn í Sebnitz í Þýskalandi

Goetheskólinn er í litlum bæ í suðaustur Þýskalandi. Eftir að einn af kennurum skólans fór á námskeið í rökræðum á vegum Hertie stofnunarinnar jókst áhugi innan skólans á að nota rökræður sem kennsluáðferð.

Rökræður eru formleg aðferð í lýðræðislegum umræðum á milli tveggja hópa þar sem gilda ákveðnar reglur. Rökræður auka sjálfstraust nemenda, stuðla að gagnrýnni hugsun og með því að nota rökræður eru umræður um viðkvæm og pólitísk álitamál teknar af meiri alvöru.

Ákveðið var því að bjóða starfsfólkinu upp á námskeið í rökræðum innan skólans þar með talið móðurmáls-, náttúrufræði- og samfélagsfræðikennurum. Rökræðuformið var síðan notað með formlegum hætti með nemendum á 9. ári (13 – 14 ára) en sumir kennarar byrjuðu þó að nota það á einfaldari hátt með nemendum á 7. og 8. ári (11 – 13 ára). Þegar kom að nemendum á 11. ári (15 – 16 ára) var rökræðuformið notað í öllum námsgreinum en sérstaklega í náttúrufræði og samfélagsgreinum.¹⁸

18. Frank and Huddleston (2009), pp. 58-59.

” Hvar liggja styrkleikar og veikleikar starfsfólks varðandi umfjöllun um viðkvæm álitamál?

**Að hvaða leyti er fræðsla fyrir stjórnendur öðru vísi en fyrir kennara?
Hvernig er best að standa að henni?**

Hvernig er best að byrja?

Ef ætlunin er að bjóða upp á fræðslu um viðkvæm álitamál er best að byrja á að nota eitthvað af verkefnunum í kennarahandbókinni *Viðkvæm álitamál og nemendur*.¹⁹

Handbókin hefur verið tilraunakennd með kennurum í nokkrum Evrópulöndum með góðum árangri. Í henni eru verkefni sérstaklega ætluð kennurum og hönnuð til notkunar um alla Evrópu og í öllum skólagerðum. Í handbókinni er tekið á atriðum eins og hvaða áhrif persónulegar skoðanir kennara hafa á það hvernig þeir fjalla um viðkvæm álitamál, hvernig hægt er að taka á skoðanaágreiningi og fullyrðingum um sannindi, hvernig taka má tillit til nemenda og vernda þá sem eru í viðkvæmri stöðu, hvernig fjalla má um um málefni af yfirvegun þrátt fyrir að nægilegar bakgrunnsupplýsingar séu ekki fyrir hendi.

19. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806948b6>.

Viðauki I

Gátlisti um mögulegar aðgerðir

Í kaflanum er gátlisti með hugmyndum að aðgerðum sem skólastjórstjórnendur geta stuðst við þegar þróa á aðferðir til að fjalla um viðkvæm álitamál í skólum. Aðgerðirnar byggja á tækjunum níu í köflunum hér á undan. Hvaða aðgerðir skólinn ákveður og hver framkvæmir þær fer eftir aðstæðum á hverjum stað. Ólíklegt má telja að nokkur skóli noti þær allar. Þær eru fyrst og fremst hugsaðar til leiðbeinandi ígrundunar og til að hjálpa til við áætlanagerð.

Hverri aðgerð í gátlistanum fylgja spurningar sem ætlað er að hvetja til umhugsunar og samræðna um mikilvægi og framkvæmd.

1. Fara yfir leiðbeiningar og stefnu

Mögulegar aðgerðir.

- ▶ Fara yfir fyrirmæli, leiðbeiningar, reglur og skyldur – til dæmis um rödd nemenda, samheldni innan samfélagsins, fræðslu um kynlíf og sambönd eða pólitíska innrætingu.
 - Hvernig tengjast þessi atriði umfjöllun um viðkvæm álitamál?
 - Eru þau styðjandi og samhljóma?
 - Getur umfjöllun um viðkvæm álitamál hjálpað til við að innleiða þessi atriði?
- ▶ Endurskoða gildandi skólastefnu – til dæmis um jafnrétti, barnavernd, aðgerðir gegn einelti eða um hegðun og aga.
 - Hvernig tengjast þessir þættir umfjöllun um viðkvæm álitamál?
 - Eru þeir styðjandi og samhljóma?
 - Getur umfjöllun um viðkvæm álitamál hjálpað til við að innleiða þessa þætti?

2. Fara yfir gildandi stefnu og starfsemi

Mögulegar aðgerðir.

- ▶ Skilgreina þau málefni sem nú þegar eru talin viðkvæm álitamál.
 - Hvaða málefni telja kennarar umdeild og viðkvæm?
 - Í hvaða námsgreinum eru þau?
 - Hvað gerir þessi málefni umdeild og viðkvæm?
- ▶ Ræða við kennara um reynslu þeirra af því að fjalla um viðkvæm álitamál.
 - Treysta kennarar sér til að fjalla um viðkvæm álitamál?
 - Hvaða áhyggjur hafa þeir?
 - Hvaða fræðslu, undirbúning og stuðning telja þeir sig þurfa?
- ▶ Endurskoða leiðir sem þegar eru notaðar til að fjalla um viðkvæm álitamál í ólíkum námsgreinum.
 - Hvernig er fjallað um viðkvæm álitamál?
 - Hvaða kennsluáðferðir eru notaðar?
 - Hve mikið samræmi er á milli námsgreina?

- ▶ **Ræða við nemendur um reynslu þeirra af því að ræða um viðkvæm álitamál.**
 - Hvaða málefni telja nemendur umdeild og viðkvæm?
 - Hvernig finnst þeim að ræða þau við aðra?
 - Hversu árangursríkar telja þeir kennsluaðferðirnar?
 - Hvað telja nemendur að þeir geti lært af umræðum um viðkvæm álitamál?
- ▶ **Ræða við skólasamfélagið um viðkvæm álitamál og skólastarfið.**
 - Hvaða málefni telja foreldrar og aðrir hagsmunaaðilar umdeild og viðkvæm?
 - Hvaða áhyggjur hafa þeir af því að fjallað sé um þau með nemendum?
 - Hve sanngjörn finnst þeim umfjöllun um þau í skólanum?
 - Hvaða væntingar eða óskir hafa þeir til skólans varðandi umfjöllun um viðkvæm álitamál?
- ▶ **Skýra grunngildi skólans.**
 - Hver eru grunngildi skólans?
 - Styðja þau við umfjöllun um viðkvæm álitamál eða stangast þau á við hana?
 - Er skilningur á þeim í skólasamfélaginu?
 - Hvernig eru þau rökstudd?
 - Er sérstök tilvísun í lýðræði og mannréttindi?
- ▶ **Ræða við kennara, nemendur og skólasamfélagið í heild um skólabraginn. environment**
 - Hvernig er skólabragurinn?
 - Hve vel tengjast ólíkir hópar?
 - Blandast þeir?
 - Finnst fólki það geta rætt hlutina opinskátt?
 - Er litið á fjölbreytni sem kost eða ógn?
- ▶ **Ræða við nemendur um tækifæri til að láta rödd sína heyrast í skólanum.**
 - Finnst nemendum þeir hafa eitthvað að segja um að skólastarfið?
 - Finnst þeim rödd þeirra virt?
 - Hvers konar ákvörðunum eiga þeir aðild að?
 - Hafa þeir formlegan vettvang?
 - Finnst þeim þeir skipta máli í skólanum?

3. Móta stefnu

Mögulegar aðgerðir.

- ▶ **Vinna með starfsfólki um rökin fyrir því að fjalla um viðkvæm álitamál.**
 - Hvað gerir málefni umdeild og viðkvæm?
 - Hvers vegna á að fjalla um viðkvæm í skólum?
 - Hvert er hlutverk kennara?
- ▶ **Vinna með fagstjórum við að taka saman lista af dæmum um viðkvæm álitamál í öllum námsgreinum.**
 - Hvar birtist ágreiningur um skoðanir eða gildi?
 - Hvar eru dæmi um fjölbreytileika í trúarbrögðum, menningu, stjórnmálum o.fl.?
 - Í hvaða málefnum er hægt að koma með ólík sjónarhorn?
- ▶ **Vinna með stigsstjórum, deildarstjórum eða árgangastjórum, kennurum og nemendum við þróun árangursríka náms- og kennsluaðferða.s**
 - Hvaða ólíku hlutverkum geta kennarar gegnt?
 - Hvaða hæfni þarf til að hvetja til og stýra árangursríkum umræðum?
 - Hvernig geta kennarar hvatt nemendur til að hafa samúð með sjónarmiðum annarra?
 - Hvernig geta kennarar kynnt umræðuefni á yfirvegaðan hátt?
 - Hvernig geta þeir tekist á við flókin málefni þegar þeir hafa e.t.v. ekki nægilega bakgrunnsþekkingu á málefni?

- ▶ **Skilgreina leiðir til að hafa yfirsýn yfir umfjöllun um viðkvæm álitamál þvert á námsgreinar.**
 - Hverjir eru kostirnir við að tilnefna einstakling til að vera tengiliður eða mentor?
 - Hvaða hæfni þyrfti slíkur einstaklingur að búa yfir?
 - Hvaða ábyrgð ætti hann að hafa?
 - Væri árangursríkara að stofna teymi?
 - Ef svo er hvernig ætti að velja í slíkt teymi?
 - Hvernig gætu það deilt ábyrgð?
- ▶ **Endurskoða leiðir til áhættustjórnunar.**
 - Hvar er skólinn mest berskjaldaður?
 - Er hægt að hafa samband við foreldra með hraði ef með þarf?
 - Hvaða leiðir eru færar til að svara fjölmiðlum, þ.m.t. samfélagsmiðlum?
 - Er til fjölmiðlavæn útgáfa af rökunum fyrir umfjöllun um viðkvæm álitamál?
 - Vita allir hvað þarf að gera til að vernda og styðja við nemendur ef ytri atburðir eða vandamál hafa áhrif á skólasamfélagið?

4. Að skipuleggja aðgerðir/Að búa til aðgerðaráætlun

Mögulegar aðgerðir.

- ▶ **Skilgreina núverandi styrkleika í umfjöllun um viðkvæm álitamál.**
 - Hvaða árangursríku aðferðir eru í notkun?
 - Hvernig má byggja á þeim?
 - Hvaða sérfræðipækning er til innan starfsmannahópsins?
 - Hvernig getur hún komið að góðu gagni?
- ▶ **Skilgreina þætti sem þarf að þróa áfram.**
 - Hversu styðjandi er námsumhverfið?
 - Hvernig er skólanámskránni framfylgt?
 - Hversu mikill skilningur er á rökunum fyrir því að fjalla um viðkvæm álitamál?
 - Hversu árangursríkar eru uppeldisaðferðirnar sem starfsfólkið notar?
 - Hversu samræmd er kennsla á milli námsgreina?
 - Hversu áhrifarík er rödd nemenda?
 - Er áhættumatið nægilega ítarlegt?
 - Hversu vel skilja foreldrar og styðja þá leið sem skólinn fer í umfjöllun um viðkvæm álitamál?
 - Eiga kennarar og nemendur greiðan aðgang að persónulegri leiðsögn og stuðningi?
- ▶ **Skilgreina þörf starfsfólks á undirbúningi og fræðslu.**
 - Hve vel skilja kennarar rökin fyrir því að fjalla um viðkvæm álitamál?
 - Hversu sáttir eru þeir við hlutverk sitt í kennslunni?
 - Hve mikla hæfni hafa þeir til að halda utan um umræður, beita áhrifaríkum spurningum, taka tillit til tilfinninga nemenda o.s.frv.?
 - Hversu auðvelt eiga þeir með að koma á auga á viðkvæm álitamál í kennslugreinum sínum?
 - Hversu öruggir eru þeir í að takast á við viðkvæm álitamál utan kennslustofunnar, til dæmis á göngum og skólalóðum?
- ▶ **Skilgreina þörf á úrræðum.**
 - Hvers konar fræðslu er þörf fyrir?
 - Er hægt að sækja sérfræðiþjónustu utan skólans til dæmis frá stofnunum á vegum sveitarfélagsins eða annarra opinberra aðila, háskólum eða öðrum skólum?
- ▶ **Móta aðgerðaráætlun.**
 - Hverju á að ná fram?
 - Hvaða leiðir á að fara?
 - Hver eru áætluð verklok?
 - Hverjir eru lykileinstaklingarnir sem hafa þarf með og hvaða hlutverki gegna þeir?

5. Að fylgja eftir með eftirliti og mati

Mögulegar aðgerðir.

- ▶ **Skilgreina viðmið um árangur.**
 - Hvernig er hægt að vita að umfjöllun um viðkvæm álitamál sé samkvæmt áætlun?
 - Hverju á að ná fram? Auknu samræmi í kennslu og námi, auknu sjálfstrausti kennara, bættum samskiptum á milli ólíkra hópa, betri árangri?
- ▶ **Koma á eftirlitis-, mats- og endurskoðunarferlum.**
 - Hvernig verður fylgst með framvindunni?
 - Hvaða aðferðir á að nota til þess? Könnun meðal nemenda og/eða kennara, rýnihópum eða með því að fylgjast með kennslustundum?
- ▶ **Skilgreina hvaða gögnum verður safnað, hvenær og hver gerir það.**
 - Hvað gefur til kynna að aðgerðin leiði til árangurs? Til dæmis hlutfall ánægðra nemenda og/eða kennara, skólabragur sem einkennist ekki af útilokun og betri árangur nemenda í verkefnum og á prófum?
- ▶ **Tryggja að starfsfólk fái reglulega endurgjöf um hvernig gangi.**
 - Hvers konar endurgjöf mun starfsfólkið fá og í hvaða formi? Til dæmis með munnlegum skýrslum á starfsmannafundum, skýrslum frá fagstjórum?

Viðauki II

Átakastjórnun: Hugmyndir fyrir skólastjóra og aðra stjórnendur skóla – Yfirlitskafli

Inngangur

Tilgangur

Miklir fólksflutningar í Evrópu og aukinn fjölbreytileiki er þess valdandi að aldrei áður hefur skipt eins miklu máli hvernig skólar taka á viðkvæmum álitamálum.

Málefni sem eru umdeild og falla undir viðkvæm álitamál í skólum eru frábrugðin á milli landa og taka einnig breytingum eftir því sem tíminn líður. Dæmigerð viðkvæm álitamál í Evrópu um þessar mundir eru fólksflutningar, flóttamenn, kyn og kynferði – einkum réttindi samkynhneigðra, tvíkynhneigðra og transfólks, notkun tákna og klæðnaðar sem tengist trúarbrögðum á almanna færi, öfgahyggja og aðgerðir gegn hryðjuverkum, ofbeldi gegn börnum, efnahagslegar þrengingar og eðli evrópskra stjórnmála.

Þó að það geti verið freistandi fyrir skóla að sneiða hjá slíkum málefnum væru það mikil mistök. Ávinningur af því að fjalla um viðkvæm álitamál með nemendum er mikill. Umfjöllunin hjálpar börnum og ungu fólki að dýpka þekkingu sína, eflir greinandi og gagnrýna hugsun og eykur lýðræðis- borgaravitund. Í síauknum mæli er litið á umfjöllun um viðkvæm álitamál sem aðferð til að draga úr átökum og klofningi bæði innan skóla og í stærra samhengi og aðferð til að þróa sameiginleg gildi og byggja viðnám gegn öfgahyggju og annarri áhættuhegðun.

Skólar geta ekki lengur litið svo á að viðkvæm álitamál komi þeim ekki við og ástæðurnar eru eftirfarandi:

Í fyrsta lagi eru námskrár aldrei gildislausar og alltaf má gera ráð fyrir andstöðu frá hópum sem hafa annað gildismat.

Í öðru lagi munu nemendur alltaf koma fyrirvaralaust með óvæntar spurningar.

Í þriðja lagi þá lesa börn og ungt fólk umfjöllun um viðkvæm álitamál í fjölmiðlum, þar með talið samfélagsmiðlum (í gegnum síma, spjaldtölvur, tölvur o.s.frv.). Mörg þeirra hafa sjálf persónulega reynslu af því hvaða áhrif slík álitamál hafa á daglegt líf.

Skólar sem taka umdeild mál og viðkvæm álitamál alvarlega standa frammi fyrir mikilvægum spurningum, ekki einungis varðandi kennsluáðferðir heldur einnig forystu og stjórnun, til dæmis í sambandi við stefnumótun, gerð námskráa og kennsluáætlaða, undirbúning, stuðning við kennara, gæðastjórnun og áhyggjur foreldra.

Í yfirlitskaflanum er sjónum beint að nokkrum þessara spurninga frá sjónarhorni skólastjóra og annarra stjórnenda skóla og gefið yfirlit yfir fræðilegar upplýsingar og tæki til ígrundunar.

Uppruni

Yfirlitskaflinn er unnin úr Aðgerðaáætlun um tilraunaverkefni um lýðræði og mannréttindi sem er samstarfsverkefni Evrópuráðsins og Evrópusambandsins. Yfirlitskaflinn og kaflarnir um ígrundun í þessari handbók og handbók fyrir kennara, *Viðkvæm álitamál og nemendur*, mynda saman fræðsluefni fyrir allt skólastarf á þessu sviði.

Efnið tekur mið af grunngildum Evrópuráðsins, sem eru lýðræði, mannréttindi og réttarríki, og því viðhorfi að menntun sé vörn gegn andfélagslegum öflum eins og öfgahyggju og radíkaliseringu ungs fólks, útlendingahatri og gyðingahatri, ofbeldi og hatursorðræðu, minnkandi trausti á stjórnámum og stjórnálamönnum og neikvæðum áhrifum efnahagslegrar kreppu.

Kaflinn hefur verið mótaður og prufukeyrður víðs vegar um Evrópu af fulltrúum þeirra landa sem taka þátt í tilraunaverkefninu.

Inntakið

Almennar áhyggjur eftir alvarleg ofbeldisverk og félagslega upplausn í nokkrum löndum Evrópu auk nýrrar hugsunar í lýðræðis- og mannréttindafræðslu hafa orðið þess valdandi að umfjöllun skóla um viðkvæm álitamál er orðin afar áriðandi.

Í fyrsta lagi má nefna að uppötin í London og hatursmorðin í Noregi 2011, Charlie Hebdo árásin og fjöldadrápin í París 2015, sjálfsmorðssprengjuárásir í Belgíu og árasin í Nice 2016 og áhrifin af sívaxandi flóttamannastraumi frá Norður-Afríku og Mið-Austurlöndum hafa kallað á allsherjar endurskoðun um alla Evrópu á því hvaða hlutverki skólar gegna í siðferðislegri og lýðræðislegri fræðslu fyrir ungt fólk.

Í öðru lagi þá hefur stefna í lýðræðis- og mannréttindafræðslu í Evrópu færst frá því að vera bundin við verkefni í námsbókum og fræðilega þekkingu yfir í áherslu á virkt þátttökunám og umfjöllun um raunveruleg málefni liðandi stundar. Ríkjandi samstaða er um að lýðræðisleg réttindi, virðing fyrir mannréttindum og skilningur á fjölbreytileika lærist betur með athöfnum en því að læra staðreyndir. Í samræmi við það hefur námsefni um það sem er óvænt og umdeilt verið sett inn í námskrá um lýðræðis- og mannréttindafræðslu.

Þegar umdeild og erfið málnefni eru sett inn í námskrána vakna upp margar spurningar í skólum til dæmis um kennsluáðferðir. Í kennarahandbókinni *Viðkvæm álitamál og nemendur* (Kerr and Huddleston, 2015) er þessum spurningum velt upp og bent á leiðir til að svara þeim.

Þetta vekur einnig upp spurningar varðandi forystu og stjórnun skóla, til dæmis hvernig á að:

- ▶ Hvetja kennara til að vera reiðubúna að fjalla um viðkvæm álitamál í öllum námsgreinum?
- ▶ Styðja kennara í samskiptum við foreldra?
- ▶ Tryggja að starfsfólk hafi aðgang að nauðsynlegri fræðslu til að geta fjallað um viðkvæm álitamál á ábyrgan hátt og af tillitssemi?
- ▶ Skapa tækifæri fyrir umfjöllun um viðkvæm álitamál innan og utan kennslustofunnar til dæmis á samkomum, í nemendaráðum, nemendaþingum og umræðuhópum?
- ▶ Þróa og viðhalda gæðum í kennslu og samræmdum leiðum í öllu skólastarfi.
- ▶ Skapa styðjandi skólabrag?
- ▶ Bregðast við áhyggjum foreldra og annarra hlutaðeigandi þar á meðal fjölmiðla?

Yfirlit yfir fræðirit

Undanfarna þrjá til fjóra áratugi hefur þeim fræðiritum fjölgað sem segja umfjöllun um viðkvæm álitamál lykilatriði í lýðræðis- og mannréttindafræðslu en á sama tíma bent á þær áskoranir sem kennarar standa frammi fyrir þegar þeir fjalla um viðkvæm álitamál.

Um er að ræða bæði höfundarit og ritstýrðar útgáfur (til dæmis Berg et al., 2003; Claire and Holden, 2007; Cowan and Maitles, 2012; Hess, 2009; Stradling et al., 1984), greinar í fræðiritum (til dæmis Ashton and Watson, 1998; Clarke, 1992; Dearden, 1981; Kelly, 1986; Soley, 1996; Wilkins, 2003) og gagnlegar leiðbeiningar og efni á netinu (online resources) (til dæmis Huddleston and Kerr, 2006; CitizED, 2004; Citizenship Foundation, 2004; Clarke, 2001; Crombie and Rowe, 2009; City of Dublin Vocational Education Committee, 2012; Fiehn, 2005; Oxfam, 2006; Richardson, 2011).

Skilgreining á viðkvæmum álitamálum

Hugtakið *viðkvæm álitamál* er notað á ólíka vegu á ólíkum stöðum. Mismunurinn virðist hins vegar ekki mikill heldur virðist hann frekar snúast um ólíkar útfærslur á sömu almennu þemunum en grundvallarmun á hugtökum.

Viðkvæm álitamál má skilgreina sem málefni sem vekja sterkar tilfinningar og kljúfa samfélög.

Yfirleitt er viðkvæmum álitamálum lýst sem deilum eða vandamálum sem eru í deiglu og vekja sterkar tilfinningar. Útskýringar og lausnir eru mótsagnakenndar og grundvallast á ólíkum skoðunum, gildum eða hagsmunum og hafa þess vegna tilhneigingu til að kljúfa samfélög. Slík málefni eru oft mjög flókin og illmögulegt að ná sáttum um þau með því einu að vísa til röksemda.

Þau einkenni viðkvæmra álitamála að vekja sterkar tilfinningar eru oft talin vera ein mesta áskorunin sem skólar standa frammi fyrir. Það sem einnig einkennir viðkvæm álitamál að margra mati er hversu pólitískt eldfim þau geta verið, þau hafa því tilhneigingu til að vekja almennar grunsemdir, reiði og áhyggjur hjá nemendum, foreldrum, skólayfirvöldum, kjörnum fulltrúum, trúarleiðtogum, opinberum yfirvöldum og meðal kennara og annars starfsfólks skóla.²⁰

Hægt er að flokka viðkvæm álitamál í tvennt: annars vegar þau sem eru langvarandi eins og til dæmis átök á milli trúarbragðahópa og spennu á milli ólíkra hópa í nokkrum löndum Evrópu og hins vegar nýleg málefni eins og auknar áhyggjur af trúaröfgum og ofbeldi auk innrætingar og radíkaliseringar ungs fólks í Evrópu. Einnig áhyggjur af auknu einelti og þjófnaði á persónueinkennum á netinu.

Báðum þessum flokkum fylgja svipaðar áskoranir eða erfiðleikar hjá kennurum en með ólíkum áherslum. Varðandi langvarandi álitamál felst áskorunin í því hvernig hægt er að stilla umræðuna og koma með eitthvað nýtt varðandi málefnið án þess að einangra hópa eða einstaklinga enn frekar. Varðandi nýuppsprottin álitamál felst áskorunin í því að geta brugðist við óundirbúnum samtölum af hálfu nemenda, hvernig megi finna áreiðanlegar upplýsingar um málefnið og ákveða hvaða afstöðu kennarinn eigi að taka.

Þar sem viðhorf breytast og aðstæður eru ólíkar getur það sem er talið viðkvæmt álitamál á einum tíma virst frekar hættulaust á öðrum og það sem er umdeilt á einum stað ekki verið það annars staðar. Hugmyndin um opinbert heilbrigðiskerfi er sérstaklega umdeild í Bandaríkjunum en varla í nokkru Evrópuríki.²¹ Málefni tengd kynvitund og ólíkum trúarbrögðum má auðveldlega taka til umfjöllunar í sumum Evrópulöndum en getur verið mjög erfitt í öðrum. Á sama hátt getur það verið ólíkt eftir skólum og jafnvel bekkjardeildum hvaða málefni teljast viðkvæm álitamál.²²

Stradling (1984) gerir auk þess greinarmun á milli yfirborðskenndra álitamála og þeirra sem eiga sér dýpri rætur. Varðandi þau sem falla undir fyrri skilgreiningu Stradlings þá á að öllu jöfnu að vera hægt að leita lausna með því að vísa til röksemda. Um þau sem falla undir seinni skilgreininguna er ágreiningur byggður á grundvallar-skoðunum eða gildismati og þau eru mun erfiðari viðfangs.²³

Ávinningur þess að fjalla um viðkvæm álitamál

Stradling (1984) skiptir rökum fyrir því að taka viðkvæm álitamál fyrir í skólastarfi í tvennt eftir því hvort þau lúta að niðurstöðu eða ferli.

20. Stradling (1984) p.2.

21. Hess (2009).

22. Stradling (1984).

23. Stradling (1984), p.2.

a. Rök sem lúta að mikilvægi niðurstöðu

Þegar röksemdafærslan snýst um útkomuna eru málefni talin mikilvæg í sjálfu sér, annað hvort vegna þess að þau vísa til félagslegra, stjórnmálalegra, efnahagslegra eða siðferðilegra vandamála okkar tíma eða vegna þess að þau hafa beina skírskotun til nemendanna sjálfra.²⁴ Þetta er meginástæða þess að skólar eiga að fjalla um viðkvæm álitamál skv. Crick Report (1988) í Bretlandi:

... viðkvæm álitamál eru mikilvæg í sjálfu sér og að láta hjá líða að fræða um þau og ræða er eins og skilja eftir stórt gat í menntun ungs fólks.²⁵

Önnur rök eru að ekki aðeins sé mikilvægt að fjalla um umdeild álitamál í skólum vegna þess að það sé gagnlegt í sjálfu sér, heldur einnig til þess vega upp á móti einhliða og misvísandi fjölmiðlaumfjöllun. Þannig orða Scaratt og Davison (2012) þetta:

Börn eru í síauknum mæli óvarin fyrir því hvernig fjallað er um viðkvæm álitamál í fjölmiðlum. Þess vegna þarf að ræða um þau við börnin og svipta af þeim hulunni.²⁶

Nýlega var einnig bent á í þessu sambandi að með því að fjalla um viðkvæm álitamál fái skólar tækifæri til að kynna andstæð sjónarmið við öfgafullri hugmyndafræði (National Union of Teachers, 2015). Sérstaklega áhrifaríkt er þegar nemendur eru sjálfir hvattir til að finna andstæð sjónarmið (Jamieson, 2015).

b. Rök sem lúta að ferlinu

Með þessu er átt við að mikilvægara sé að leggja áherslu á æskileg hæfniviðmið eða almenn viðhorf og hegðun fremur en inntak álitamála. Til dæmis:

- ▶ Námsefnistengd hæfniviðmið – t.d. að geta gert sér grein fyrir því að ekki þurfi að óttast það sem er umdeilt heldur sé það hluti af því að búa við lýðræði. Að öðlast hæfni til að taka þátt í umræðu um mál sem ekki eru allir sammála um á vingjarnlegan og árangursríkan hátt, aðferðir til að taka þátt í slíkum samræðum og að átta sig á að skoðun manns skiptir máli eins og allra annarra í lýðræðissamfélögum.²⁷
- ▶ Þverfagleg hæfniviðmið – t.d. tungumála- og samskiptahæfni, sjálfstraust, samskiptahæfni,²⁸ hæfni í flóknari samræðu og hugsun,²⁹ meðferð upplýsinga, rökstuðningur, rannsóknir, skapandi hugsun og hæfni til að draga ályktanir.³⁰
- ▶ Ábyrg samfélagsþátttaka – aukinn áhugi á stjórnmálum,³¹ lýðræðislegt gildismat, aukin þátttaka í stjórnmálum,³² aukin þekking á merkingu þess að vera borgari, aukinn áhugi á að ræða opinber málefni utan skólans, auknar líkur á að ungt fólk muni kjósa og bjóða sig fram þegar þar að kemur.³³

Sameiginleg gildi og viðnám gegn öfgahyggju

Á síðustu árum er sífellt meiri áhugi á því að nota umræður um samtímamálefni til að hjálpa börnum og ungu fólki að öðlast sameiginleg gildi og byggja upp viðnám gegn öfgahyggju. Í fræðiritum má finna svipuð en örlítið frábrugðin sjónarmið.

a. Lýðræðisleg umræða

Umræður um málefni líðandi stundar eru talin góð leið til að kenna ungu fólki að taka þátt í lýðræðislegum umræðum. Mikilvægur hluti af lýðræðisferlinu og grundvallaratriði til að byggja upp sameiginleg gildi er að ræða við fólk sem hefur önnur gildi og lífsviðhorf en maður sjálfur. Mikilvægt hæfniviðmið fyrir kennara skv. Handbók Evrópuráðsins í hæfni kennara í lýðræðis- og mannréttindafræðslu er að þróa umræðuhæfni nemenda, sérstaklega hvað varðar viðkvæm og umdeild álitamál.

b. Félagslegur samhljómur

Umfiðun um viðkvæm álitamál má nýta sem tæki til að stuðla að frekari félagslegri samstöðu og til að vinna gegn klofningi í samfélaginu (Brown et al., 2012; Gross and Davies, 2015). Menntun er talin „öflugt vopn gegn öfgahyggju sem klyfur samfélög og stuðlar að ágreiningi milli einstaklinga og kyndir undir ótta sem byggir á vanþekkingu og fordómum“.³⁴ Í opinberum leiðbeiningum fyrir skóla í Englandi er til dæmis lögð áhersla á hlutverk umfiðunar um viðkvæm álitamál til mótvægis við öfgasjónarmið með því að halda mannréttindum

24. Stradling (1984), p.3.

25. Crick Report (1998), 10.4.

26. Scarratt and Davison (2012), p.38.

27. Hess (2009), p. 162.

28. Claire and Holden (2007).

29. Wegerif (2003).

30. Lambert and Balderstone (2010), p. 142.

31. Soley (1996).

32. Hess (2009), p. 31.

33. Civic Mission of Schools report, quoted in Hess (2009) p28.

34. Greater Manchester Police (2010), p. 5.

á lofti og byggja sterk, örugg og samheldin samfélög.³⁵ Skólar eru hvattir til að veita nemendum tækifæri til að skilja, hitta og eiga í samskiptum við fólk af ólíkum trúarbrögðum, menningu og félagslegum bakgrunni á þann hátt að það leiði til sameiginlegra gildi en á sama tíma virði fjölbreytileika.³⁶ Atriði sem geta stuðlað að félagslegri samheldni eru til að mynda ýmsar uppeldisaðferðir og lýðræðislegur skólabragur (Shuayb, 2012).

c. Griðarstaður

Rannsóknir á árangri ólíkra aðferða við að byggja upp viðnám gegn öfgahyggju benda til þess að griðastaður í kennslu, þ.e. öruggt svæði fyrir umræður um viðkvæm álitamál sé:

„mikilvægt einkenni kennslu, umfjöllunar eða inngrips sem byggir upp viðnám gegn öfgahyggju“.³⁷

Griðastaður er ekki bara ákveðinn staður innan skólans þar sem nemendur eru öruggir heldur:

Umhverfi þar sem allir geta átt í innihaldsríkum og gagnlegum samræðum um viðkvæm álitamál og þar sem ungt fólk upplifir sig öruggt við að tala um slík málefni.³⁸

Griðastaður í þessu samhengi merkir að ungt fólk geti tjáð skoðanir sínar óhrætt. Að ungt fólk geti spurt spurninga án þess að eiga á hættu að vera kallað heimskt eða hafa rangt fyrir sér og að það geti sagt til þegar því finnst spurning frá öðrum móðgandi eða óásættanleg.

d. Kennslustofan sem opinber vettvangur

Hugmyndin um kennslustofuna sem opinberan vettvang (civic forum) er skyld hugmyndinni um griðastað. Í bekkjarumræðum eigi að líta á nemendur sem fullgilda borgara ekki bara verðandi borgara. Kennslustofan ætti því að vera „raunveruleg en ekki eingöngu eftirlíking af opinberum vettvangi, lýðræðislegar umræður snúist ekki eingöngu um það að tala saman heldur eigi að vera eins konar fullgilt lýðræði“.³⁹

e. Styðjandi skólabragur

Það er löngu viðurkennt að nemendur læra ekki eingöngu það sem þeim er kennt í kennslustofunni heldur verða þeir fyrir áhrifum af öllum öðrum þáttum skólastarfsins, Lýðræðisfræðsla verður því áhrifaríkari ef hún fer fram í skóla þar sem lýðræði og mannréttindi eru samtvinnuð í allt starf skólans. Á sama hátt munu umræður nemenda um álitamál líðandi stundar vera árangursríkari í skóla þar sem farið er eftir reglum um lýðræðislegar umræður og vandamál leyst með samvinnu í öllum ákvörðunum. Þar er skólabragur sem einkennist af sanngirni og virðingu fyrir mannréttindum og þar sem allir hlutaðeigandi eru metnir á sama hátt og hvattir til að taka virkan þátt í skólastarfinu.⁴⁰

35. Qualifications and Curriculum Development Agency (2010), p. 9.

36. Qualifications and Curriculum Development Agency (2010), p. 10.

37. Bonnell et al. (nd) p. 49.

38. Bonnell et al. (nd) p. 48.

39. Huddleston and Rowe (2015), p. 96.

40. Huddleston and Kerr (2006), p. 82.

Skortur á stuðningi við skólastjórnendur

Umfjöllun um viðkvæm álitamál í skólum hefur víðtækar afleiðingar og áhrif á störf skólastjórnenda en hefur engu að síður nánast ekkert verið rannsakað nema með örfáum undantekningum (til dæmis Pierpoint (2014), Rit Evrópuráðsins um námskrá, próf og mat (nd)). Megnið af fræðiritum fjallar aðeins um kennslufræði og líta nánast algjörlega fram hjá hlutverki skólastjórnenda.

Lítið er til af fræðslu fyrir skólastjórnendur um hvernig taka beri á viðkvæmum álitamálum í skólum. Það litla sem er til fellur nánast jafnóðum úr gildi.

Tilraunaverkefnið *Viðkvæm álitamál og nemendur* kallar enn frekar á að þessum skorti verði mætt. Með tilraunaverkefninu er augljóst hversu mikilvægt hlutverk skólastjórnenda er í því að undirbúa jarðveginn fyrir umfjöllun um viðkvæm álitamál og enn fremur ljóst að nauðsyn er á nýrri fræðslu og stuðningi fyrir skólastjórnendur.

Heildstæð nálgun skóla

Heildstæð nálgun skóla á viðkvæm mál felur meira í sér en einn einstaka viðburð eða námskeið þó að hvort tveggja geti verið hluti af heildstæðri nálgun skólans. Með heildstæðri nálgun er átt við að allir taki þátt, nemendur, foreldrar, starfsfólk og allt skólasamfélagið til að byggja á kerfisbundinn hátt traustan grunn undir þróun og umbætur á þessu sviði.

Hvers vegna er þörf á slíkri nálgun?

► Sýn

Ef starfsfólk á að taka þetta alvarlega þarf að sannfæra það um uppeldisfræðilegan og kennslufræðilegan ávinning þess að fjalla um viðkvæm álitamál.

► Undirbúningur

Til að geta fjallað um viðkvæm álitamál af öryggi og næmni þurfa kennarar að geta beitt hæfni sem ekki er þjálfuð í kennaramenntun og á endurmenntunarnámskeiðum.

► Stuðningur

Í ljósi þeirrar hættu sem sum álitamál fela í sér verða kennarar að vita að þeir hafi umboð og stuðning frá skólanum og að þeir geti reitt sig á að skólinn styðji þá til að takast á við agavandamál eða áhyggjur foreldra þegar þeir þurfa hjálp þar að lútandi.

► Persónulegar og faglegar áhyggjur

Til að kennurum liði betur með hugmyndina um að fjalla um viðkvæm álitamál með nemendum þurfa þeir tíma til að ræða við samstarfsfélaga í skólanum um persónulegar og faglegar áhyggjur sínar vegna ólíkra mál-efna og hvernig fjalla skuli um þau.

► Samstaða um stefnu og útfærslu

Til að búa til sameiginlegar leiðir um stefnu og starfsemi í sambandi við viðkvæm álitamál þurfa kennarar tækifæri til að ræða saman um kennsluaðferðir og komast að sameiginlegum leiðum.

► Eftirlit og mat

Til að kennarar geti bætt sig og tekið framförum í umfjöllun um viðkvæm álitamál þurfa að vera fyrir hendi matstæki til að meta árangurinn.

► Verndun barna, öryggi og velferð nemenda

Börn sem eiga undir högg að sækja og nemendur frá minnihlutahópum eru líklegust til að eiga erfitt með eða vera andsnúin umræðum um viðkvæm álitamál og þurfa þess vegna sérstaka umhyggju og athygli.

► Skólabragur

Í ljósi þess hvað skólabragur hefur mikið um það að segja hvernig viðhorf og gildismat nemenda mótast þarf skólinn að tryggja að virðing fyrir rödd nemenda og gildi umræðunnar endurspeglis í skólabragnum.

► Samráð við hagsmunaaðila/skólasamfélagið

Ef ætlunin er að hafa samráð um stefnu í viðkvæmum álitamálum þarf skólinn að geta komið á samráði við ólíka hagsmunaaðila.

► Almennatengsl

Til að hindra ástæðulausan ótta eða áhyggjur meðal foreldra eða annarra af því hvernig skólinn tekur á viðkvæmum álitamálum þarf skólinn að geta brugðist hratt við til að forðast að rangar upplýsingar eða sleggju-dómar dreifist um skólasamfélagið eða í fjölmiðla og samfélagsmiðla.

Stefnumótandi hlutverk forystu og stjórnunar

Heildstæð nálgun alls skólans krefst stefnumótandi forystu og stjórnunar sem ætti að byggja á eftirfarandi:

- **Virkni** – skólastjórnanda er umhugað um að móta sameiginlega sýn um það hvernig fjalla má um viðkvæm álitamál í öllu skólastarfi, breytir sýninni í stefnu, miðlar stefnunni til starfsfólks og allra hlutaðeigandi, hefur eftirlit með framkvæmd stefnunnar, hefur eftirlit með gæðum framkvæmdarinnar, hefur umsjón með endurskoðun á stefnunni og setur markmið fyrir framtíðina.
- **Viðbragðflýti** – skólastjórnanda bregst fljótt við og af hluttekningu gagnvart persónulegum og faglegum áhyggjum kennara, gagnvart óskum kennara og nemenda um stuðning og gangvart áhyggjum og kvörtunum foreldra og annarra eða frá fjölmiðlum.
- **Frumkvæði** – skólastjórnanda leitar leiða til að skapa ný tækifæri í námskránni, til að skólabragurinn sé meira styðjandi, bæta áhættumatið, auka stuðning við þá sem eiga undir högg að sækja eða tilheyra minnihlutahópum og bæta samskipti við fjölmiðla.

Tenging við aðrar stefnur skólans

Þó að umfjöllun um viðkvæm álitamál sé sérstakt svið skólastjórnunar ætti ekki að líta á hana sem algjörlega án tengsla við önnur svið skólans heldur frekar í tengslum við þau. Það er umtalsverð skörun á milli stefnu í viðkvæmum álitamálum og öðrum stefnum skólans eins og til dæmis stefnu um jafnrétti kynjanna, forvarnir gegn einelti, um velferð og vernd nemenda, samheldni í samfélaginu og forvarnir gegn radikaliseringu.

Stefna skólans í viðkvæmum álitamálum á því að vera samþætt öllu skólastarfi og hluti af sjálfsmati skóla og öðru þróunarferli.

Niðurstöður/samantekt

- Fræðiritin gefa skýrt til kynna að uppeldisfræðilegir kostir þess að fjalla um viðkvæm álitamál séu umtalsverðir og viðtækir. Einnig að það að bæta umdeildum málefnum við námsefnið stuðli að bættari lýðræðis- og mannréttindafræðslu í Evrópu og víðar.
- Umfjöllun um viðkvæm álitamál hefur sérstaklega mikla þýðingu við að byggja upp sameiginleg gildi og viðnám gegn öfgahyggju. Enn fremur varðandi þörfina á að skólar séu gríðastaðir þar sem nemendur með ólíkan bakgrunn og lífsviðhorf geti rætt óttalaust og opinskátt áhyggjur sínar.
- Þegar viðkvæm álitamál eru rædd í kennslustundum vekur það ekki eingöngu uppeldisfræðilegar spurningar heldur einnig spurningar um hlutverk skólastjórnunar til dæmis um hvernig byggja má upp sjálfstraust kennara til að fjalla um viðkvæm álitamál, hvernig styðja meg kennara bæði í kennslu og í samskiptum við foreldra, hvernig veita eigi starfsfólki aðgengi að fræðslu, hvernig viðhalda meg samræmdum aðferðum innan alls skólans og hvernig bregðast meg við áhyggjum foreldra og annarra í skólasamfélaginu.
- Hlutverk stjórnenda er gríðarlega mikilvægt ekki eingöngu við að hafa eftirlit með stefnumótun og framkvæmd heldur einnig í að gefa tóninn hvernig taka skuli á viðkvæmum álitamálum. Skólastjórar ættu þess vegna að beita sér fyrir lýðræðislegri umræðu og virðingu fyrir því sem er ólíkt og að vera fyrirmyndir að þessu leyti.
- Hið opinbera eðli viðkvæmra álitamála og hvernig þau birtast í öllu skólasamfélaginu kallar á sameiginlegar aðferðir við mótun stefnu þar sem allir taka þátt, starfsfólk, nemendur, foreldrar og aðrir hlutaðeigandi. Enn fremur á aukið samstarf kennara til að ræða málefni og hugmyndir og komast að samkomulagi um nálganir og aðferðir.
- Til að skipuleggja og samræma ákvarðanir skólans varðandi viðkvæm álitamál þarf heildstæða nálgun þar sem allir eru kallaðir saman, nemendur, starfsfólk, foreldrar og allt skólasamfélagið.
- Heildræn nálgun skóla krefst stjórnunar sem er að jafnaði virk (góðir starfshættir í öllu starfi skólans), einnig viðbragðsflýti (viðbrögð við nýrri þróun eða óvæntum atvikum) og sýnir frumkvæði (dregur fram atriði sem styðja við góða starfshætti og draga úr hugsanlegri áhættu).

- ▶ Mikilvægur hluti af ábyrgð stjórnenda er að efla sjálfstraust kennara til að fjalla um viðkvæm álitamál af öryggi og næmni. Lykilatriði fyrir framgang skólans á þessu sviði er að starfsfólki standi til boða góð fræðsla og tækifæri til starfsþróunar innan skólans.
- ▶ Annar mikilvægur ábyrgðarhluti stjórnenda er að veita starfsfólki stuðning þar með talda hjálp með vandamál sem upp kunna að koma innan og utan kennslu eða í samskiptum við foreldra.
- ▶ Ekki ber að líta á nám í kennslustundum sem einangraðan hluta skólastarfsins. Það sem gerist innan kennslunnar hefur áhrif, bæði jákvæð og neikvæð, á skólann í heild sinni. Á sama hátt hefur skólabragurinn áhrif á það sem gerist í kennslustundum. Myndun styðjandi skólabrags er því mikilvægur þáttur í stefnu skólans og starfi.
- ▶ Viðkvæm álitamál eru ólík frá einum stað til annars og eftir tímabilum. Þess vegna þarf stefna í viðkvæmum álitamálum að vera sveigjanleg og gera ráð fyrir sveigjanleika til að laga kennsluaðferðir og leiðir að aðstæðum á hverjum stað fyrir sig. Sérstaklega þarf að huga að velferð barna sem þurfa á sérstökum stuðningi að halda og barna sem eiga undir högg að sækja eða koma frá minnihlutahópum.
- ▶ Heildstæð nálgun á því hvernig skólinn tekur á viðkvæmum álitamálum mun hafa áhrif á áætlanagerð og úthlutun gæða, til dæmis við stefnumótun og framkvæmd, starfsþróun og stuðning við starfsfólk, kennslugögn og ytri samskipti.
- ▶ Stefna og framkvæmd í viðkvæmum málum verður ekki aðskilin frá öðrum sviðum skólans eins og kynjajafnrétti, fjörbreytileika og forvörnum gegn ofbeldi. Mótun og endurskoðun stefnu ætti að vera hluti af árlegu sjálfsmats- og umbótastarfi skóla.
- ▶ Hlutverk stjórnenda hefur með örfáum undantekningum verið algjörlega vanrækt af fræðimönnum og rannsakendum. Sú fræðsla og stuðningur sem í boði er fyrir skólastjórnendur varðandi áætlanir um viðkvæm álitamál er ófullnægjandi og úr takti við tímann. Það litla sem til er fellur hratt úr gildi og þarfnast endurskoðunar. Gríðarleg þörf er á nýrri fræðslu og efni á þessu sviði.

Ráðleggingar

Með hliðsjón af ofangreindum niðurstöðum er mælt með eftirfarandi.

- ▶ Stjórnun á heildstæðri nálgun skóla á viðkvæmum álitamálum ætti að vera forgangssvið í allri fræðslu fyrir skólastjórnendur.
- ▶ Skapa þarf ný stjórnunarúrræði fyrir skólastjórnendur til að móta leiðir til umfjöllunar um viðkvæm álitamál sem henta hverjum skóla.
- ▶ Megintilgangur þessara nýju úrræða á að vera að skapa sameiginleg gildi og viðnám gegn öfgahyggju innan skóla og í skólasamfélaginu í heild.
- ▶ Fyrsta skrefið er hugmyndin um griðastað í skólanum þar sem nemendur fá reglulega tækifæri til að ræða skoðanir sínar á því sem er umdeilt hverju sinni opinskátt og óttalaust.
- ▶ Stjórnunaraðferðir eiga að byggja á samstarfi allra um mótun stefnu þ.e. starfsfólks, nemenda, foreldra og skólasamfélagsins í heild sinni.
- ▶ Þessi nýju úrræði eiga að vera hluti af reglulegu sjálfsmati og umbótastarfi skólans.
- ▶ Úrræðin eiga auk þess að vera í beinum tengslum við það sem fram kemur í handbók fyrir kennara *Viðkvæm álitamál og nemendur*.
- ▶ Þau eiga að vera nothæf og aðgengileg fyrir starfsfólk skóla um alla Evrópu á öllum skólastigum og skólagerðum.

Tilvísanir og heimildir

- Ashton E. and Watson B. (1998), „Values education; a fresh look at procedural neutrality“, *Educational Studies*, 24(2), pp. 183-93.
- Berg W., Graeffe L. and Holden C. (2003), *Teaching controversial issues: a European perspective*, London Metropolitan University, London.
- Brett P., Mompoin-Gaillard P. and Salema M-H. (2009), *How all teachers can support citizenship and human rights education: a framework for the development of competences*, Council of Europe, Strasbourg.
- Brown et al. (2012), *Democratic citizenship in schools: teaching controversial issues, traditions and accountability*, Dunedin Academic Press, Edinburgh.
- City of Dublin Vocational Education Committee (CDVEC) (2012), *Tackling controversial issues in the citizenship classroom: a resource for citizenship education*, CDVEC Curriculum Development Unit/Professional Development Service for Teachers, Dublin.
- CitizED (2004), *Teaching controversial issues: briefing paper for trainee teachers of citizenship education teachers*, CitizED, London.
- Claire H. and Holden C. (eds) (2007), *The challenge of teaching controversial issues*, Trentham Books Ltd, Stoke-on-Trent.
- Clarke P. (1992), „Teaching controversial issues“, *Green Teacher* 31, Green Teacher, Niagra Falls, New York.
- Cowan P. and Maitles H. (2012), *Teaching controversial issues in the classroom: key issues and debates*, Continuum, London.
- Crick report (1998), *Education for citizenship and teaching of democracy in schools*, Qualifications and Curriculum Authority, London.
- Dearden R. F. (1981), „Controversial issues in the curriculum“, *Journal of Curriculum Studies*, 13, (1), pp. 37-44.
- Fiehn J. (2005), *Agree to disagree: citizenship in the curriculum*, Learning and Skills Development Agency, London.
- Frank S. and Huddleston T. (2009), *Schools for society: learning democracy in Europe. A handbook of ideas for action*, Alliance Publishing Trust/Network of European Foundations, London.
- Gross Z. and Davies L. (2015), *The contested role of education in conflict and fragility*, Sense Publishers, Rotterdam.
- Hess D. E. (2009), *Controversy in the classroom: the democratic power of discussion*, Routledge, London.
- Huddleston T. and Kerr D. (2006), *Making sense of citizenship: a continuing professional development handbook*, John Murray, London.
- Huddleston T. (ed.) (2014), *Democracy in the making: good practices from five years of regional summer academies „Democracy at School and Human Rights in Action“*, Council of Europe/European Wergeland Centre, Strasbourg.
- Huddleston T. and Rowe D. (2015), „Discussion in Citizenship“, in Gearon L. (ed.), *Learning to teach citizenship in the secondary school: a companion to school experience*, pp. 94-103, Taylor and Francis, Abingdon.
- Kelly T. (1986), *Discussing controversial issues: four perspectives on the teacher's role*, *Theory and Research in Social Education*, 14(2), pp. 113-118.
- Kerr D. and Huddleston T. (eds.) (2015), *Living with controversy: teaching controversial issues through education for democratic citizenship and human rights (EDC/HRE)*, Council of Europe, Strasbourg.
- Lambert D. and Balderstone D. (2010), *Learning to teach geography in the secondary school: a companion to school experience*, Routledge, London.
- Oxfam (2006), *Teaching Controversial Issues*, Oxfam, Oxford.
- Philpott S. et al. (2013), „Controversial issues: to teach or not to teach? That is the question“, *Georgia Social Studies Journal*, Spring 2011, 1, (1), pp. 32-44.
- Scarratt E. and Davison J. (ed.) (2012), *The media teacher's handbook*, Routledge, Abingdon.

Shuayb M. (2012), *Rethinking education for cohesion: international case studies*, Palgrave Macmillan, London.

Soley M. (1996), „If it’s controversial, why teach it?“, *Social Education*, January, pp. 9-14.

Stradling R. Noctor M. and Baines B. (1984), *Teaching controversial issues*, Edward Arnold, London.

Wegerif R. (2003), „Reason and creativity in classroom dialogues“, *Language and Education*, 19 (3), pp. 223-237.

Wilkins A. (2003), „Controversy in citizenship is inevitable“, *Citizenship News*, Learning and Skills Development Agency, London.

Heimildir á netinu

Association for Citizenship Teaching (ACT) (2014), CPD Moduel 9, Teaching about controversial issues: <https://www.teachingcitizenship.org.uk/resource/act-citizenship-cpd-module-9-teaching-about-controversial-issues/>; CPD Module B, Controversial issues in citizenship (Primary): <https://www.teachingcitizenship.org.uk/resource/act-citizenship-cpd-module-b-controversial-issues-citizenship-primary/>. Sótt 2. apríl 2018 (Accessed 29 July 2016).

Bonnel J. et. al. (nd), „Teaching approaches that help build resilience to extremism among young people“, Office for Public Management/National Foundation for Educational Research: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/182675/DFE-RR119.pdf. Sótt 2. apríl 2018 (Accessed 15 July 2016).

Council for the Curriculum, „Examination and Assessment“ (nd), Teaching controversial issues at key stage 3: <http://ccea.org.uk/curriculum/>. Sótt 2. apríl 2018 (Accessed 21 July 2016).

Citizenship Foundation (2004), „Teaching about controversial issues“, www.citizenshipfoundation.org.uk/lib_res_pdf/0118.pdf (Accessed 17 July 2016).

Clarke P. (2001), „Teaching controversial issues: a four-step classroom strategy for clear thinking on controversial issues“, www.bced.gove.bc.ca.abed (Accessed 18 July 2016).

Crombie B. and Rowe D. (2009), „Dealing with the British National Party and other radical groups: guidance for schools“, www.citizenshipfoundation.org.uk/lib_res_pdf/1338.pdf. (Accessed 13 July 2016).

Department of Education (2015), The Prevent duty – Departmental advice for schools and childcare providers: <https://www.gov.uk/government/publications/protecting-children-from-radicalisation-the-prevent-duty>, Department for Education, London. Sótt 2. apríl 2018 (Accessed 29 July 2016).

Greater Manchester Police (GMP) (2010), „Teaching controversial issues to support the DfCSF toolkit on Prevent“ (teacher training manual): <http://manchesterschoolsalliance.co.uk/assets/Teaching-Controversial-Issues-teacher-training-manual-.pdf>. Sótt 2. apríl 2018 (Accessed 22 July 2015).

National Union of Teachers (NUT) (2015): „Education and extremism: advice for members in England and Wales“, www.teachers.org.uk/files/prevent-strategy.doc. Sótt 2. apríl 2018 (Accessed 5 July 2016).

Jamieson A. (2015), „The Prevent duty: addressing extremism in the classroom“, <http://www.sec-ed.co.uk/best-practice/the-prevent-duty-addressing-extremism-in-the-classroom/>. Sótt 2. apríl 2018 (Accessed 24 July 2016).

Pierpoint S. (2014), „How can schools prepare for discussions of controversial issues? (Part 11)“, <http://learnerlog.org/socialstudies/how-can-schools-prepare-for-discussions-of-controversial-issues-part-ii/>. Sótt 2. apríl 2018 (Accessed 25 July 2016).

Personal, Social, Health and Economic Education Association (2013), „Teaching „sensitive“ issues“, www.pshe-association.org.uk/content.aspx?CategoryID=1173. (Accessed 30 July 2016).

Qualifications and Curriculum Development Agency (QCDA) (2010), „Community cohesion in action: a curriculum planning guide for schools“, <http://www.globalfootprints.org/files/zones/teach/Key%20GL%20Documents/QCDAcommunitycohesion.pdf>. Sótt 2. apríl 2018 (Accessed 18 July 2016).

Richardson R. (2011), „Five principles on teaching about controversial issues“, www.insted.co.uk/guide.html. Sótt 2. apríl 2018 (Accessed 4 July 2016).

Sales agents for publications of the Council of Europe Agents de vente des publications du Conseil de l'Europe

BELGIUM/BELGIQUE

La Librairie Européenne -
The European Bookshop
Rue de l'Orme, 1
BE-1040 BRUXELLES
Tel.: + 32 (0)2 231 04 35
Fax: + 32 (0)2 735 08 60
E-mail: info@libeurop.eu
<http://www.libeurop.be>

Jean De Lannoy/DL Services
c/o Michot Warehouses
Bergense steenweg 77
Chaussée de Mons
BE-1600 SINT PIETERS LEEUW
Fax: + 32 (0)2 706 52 27
E-mail: jean.de.lannoy@dl-servi.com
<http://www.jean-de-lannoy.be>

BOSNIA AND HERZEGOVINA/ BOSNIE-HERZÉGOVINE

Robert's Plus d.o.o.
Marka Marulića 2/V
BA-71000 SARAJEVO
Tel.: + 387 33 640 818
Fax: + 387 33 640 818
E-mail: robertsplus@bih.net.ba

CANADA

Renouf Publishing Co. Ltd.
22-1010 Polytek Street
CDN-OTTAWA, ONT K1J 9J1
Tel.: + 1 613 745 2665
Fax: + 1 613 745 7660
Toll-Free Tel.: (866) 767-6766
E-mail: order.dept@renoufbooks.com
<http://www.renoufbooks.com>

CROATIA/CROATIE

Robert's Plus d.o.o.
Marasovičeva 67
HR-21000 SPLIT
Tel.: + 385 21 315 800, 801, 802, 803
Fax: + 385 21 315 804
E-mail: robertsplus@robertsplus.hr

CZECH REPUBLIC/ RÉPUBLIQUE TCHÈQUE

Suweco CZ, s.r.o.
Klecakova 347
CZ-180 21 PRAHA 9
Tel.: + 420 2 424 59 204
Fax: + 420 2 848 21 646
E-mail: import@suweco.cz
<http://www.suweco.cz>

DENMARK/DANEMARK

GAD
Vimmelskafte 32
DK-1161 KØBENHAVN K
Tel.: + 45 77 66 60 00
Fax: + 45 77 66 60 01
E-mail: reception@gad.dk
<http://www.gad.dk>

FINLAND/FINLANDE

Akateeminen Kirjakauppa
PO Box 128
Keskuskatu 1
FI-00100 HELSINKI
Tel.: + 358 (0)9 121 4430
Fax: + 358 (0)9 121 4242
E-mail: akatilaus@akateeminen.com
<http://www.akateeminen.com>

FRANCE

Please contact directly /
Merci de contacter directement
Council of Europe Publishing
Éditions du Conseil de l'Europe
F-67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: + 33 (0)3 88 41 25 81
Fax: + 33 (0)3 88 41 39 10
E-mail: publishing@coe.int
<http://book.coe.int>

Librairie Kléber
1, rue des Francs-Bourgeois
F-67000 STRASBOURG
Tel.: + 33 (0)3 88 15 78 88
Fax: + 33 (0)3 88 15 78 80
E-mail: librairie-kléber@coe.int
<http://www.librairie-kléber.com>

GREECE/GRÈCE

Librairie Kauffmann s.a.
Stadiou 28
GR-105 64 ATHINAI
Tel.: + 30 210 32 55 321
Fax: + 30 210 32 30 320
E-mail: ord@otenet.gr
<http://www.kauffmann.gr>

HUNGARY/HONGRIE

Euro Info Service
Pannónia u. 58.
PF. 1039
HU-1136 BUDAPEST
Tel.: + 36 1 329 2170
Fax: + 36 1 349 2053
E-mail: euroinfo@euroinfo.hu
<http://www.euroinfo.hu>

ITALY/ITALIE

Licosa SpA
Via Duca di Calabria, 1/1
IT-50125 FIRENZE
Tel.: + 39 0556 483215
Fax: + 39 0556 41257
E-mail: licosa@licosa.com
<http://www.licosa.com>

NORWAY/NORVÈGE

Akademika
Postboks 84 Blindern
NO-0314 OSLO
Tel.: + 47 2 218 8100
Fax: + 47 2 218 8103
E-mail: support@akademika.no
<http://www.akademika.no>

POLAND/POLOGNE

Ars Polona JSC
25 Obroncow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel.: + 48 (0)22 509 86 00
Fax: + 48 (0)22 509 86 10
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
<http://www.arspolona.com.pl>

PORTUGAL

Marka Lda
Rua dos Correios 61-3
PT-1100-162 LISBOA
Tel: 351 21 3224040
Fax: 351 21 3224044
E mail: apoio.clientes@marka.pt
www.marka.pt

RUSSIAN FEDERATION/ FÉDÉRATION DE RUSSIE

Ves Mir
17b, Butlerova ul. - Office 338
RU-117342 MOSCOW
Tel.: + 7 495 739 0971
Fax: + 7 495 739 0971
E-mail: orders@vesmirbooks.ru
<http://www.vesmirbooks.ru>

SWITZERLAND/SUISSE

Planetis Sàrl
16, chemin des Pins
CH-1273 ARZIER
Tel.: + 41 22 366 51 77
Fax: + 41 22 366 51 78
E-mail: info@planetis.ch

TAIWAN

Tycoon Information Inc.
5th Floor, No. 500, Chang-Chun Road
Taipei, Taiwan
Tel.: 886-2-8712 8886
Fax: 886-2-8712 4747, 8712 4777
E-mail: info@tycoon-info.com.tw
orders@tycoon-info.com.tw

UNITED KINGDOM/ROYAUME-UNI

The Stationery Office Ltd
PO Box 29
GB-NORWICH NR3 1GN
Tel.: + 44 (0)870 600 5522
Fax: + 44 (0)870 600 5533
E-mail: book.enquiries@tso.co.uk
<http://www.tsoshop.co.uk>

UNITED STATES and CANADA/ ÉTATS-UNIS et CANADA

Manhattan Publishing Co
670 White Plains Road
USA-10583 SCARSDALE, NY
Tel: + 1 914 472 4650
Fax: + 1 914 472 4316
E-mail: coe@manhattanpublishing.com
<http://www.manhattanpublishing.com>

Council of Europe Publishing/Éditions du Conseil de l'Europe
F-67075 STRASBOURG Cedex

Tel.: + 33 (0)3 88 41 25 81 – Fax: + 33 (0)3 88 41 39 10 – E-mail: publishing@coe.int – Website: <http://book.coe.int>

Útgáfa handbókarinnar er ætlað að styrkja umgjörð um viðkvæm álitamál innan skólans í heild. Það mun koma ungu fólki til góða en stuðlar einnig að öflugri lýðræðis- og mannréttindafræðslu, auk þess sem það verndar og styrkir lýðræðisleg samfélög



ÍSL

Evrópuráðið er leiðandi stofnun á sviði mannréttindamála í Evrópu. Í ráðinu eiga sæti 47 ríki og þar af eru 28 í Evrópusambandinu. Öll ríki Evrópuráðsins hafa undirgengist Evrópska mannréttindasáttmálann, sem er milliríkjasamningur um að vernda mannréttindi, lýðræði og lagagildi. Evrópudómstóllinn hefur umsjón með framkvæmd sáttmálans í aðildarríkjunum.

www.coe.int

Evrópusambandið er efnahagslegt og stjórnmálalegt samstarf 28 lýðræðisríkja í Evrópu. Markmið þess eru friður, hagsæld og frelsi fyrir hina 500 milljón þegna ríkjanna í sanngjarnari og öruggari heimi. Innan Evrópusambandsins eru stofnanir sem er ætlað að reka sambandið og samþykka löggjöfina. Aðal stofnanirnar eru Evrópupingið (þingmenn kosnir beint af borgurum Evrópusambandsins), Ráðherraráð Evrópusambandsins (fulltrúar ríkistjórna allra þjóðanna) og Framkvæmdastjórn Evrópusambandsins (áhersla á hagsmuni Evrópu sem einnar heildar).

<http://europa.eu>



<http://book.coe.int>
ISBN 978-9979-0-2329-6



EUROPEAN UNION



CONSEIL DE L'EUROPE